Marianne Vasara-Aaltonen

Naiset ja oikeusavun unohdettu historia

Lakimies
5/2024
s. 679–706

HAKUSANAT: oikeushistoria, oikeusapu, naisasialiike, oikeuden saatavuus, asianajo, tasa-arvo

1. Johdanto

”[– –] en förbättring af den obemedlade qvinnans ställning om lagens skydd [– –]”[1]

Näillä sanoilla Suomen Naisyhdistys perusteli vuonna 1884 aloitettaan köyhäinasianajajan viran perustamiseksi Helsinkiin. Oikeusavun katsottiin auttavan nimenomaan vähävaraisia naisia saavuttamaan oikeussuojaa.

Oikeusaputoiminta käynnistyi Suomessa kunnolla 1880-luvulla, kun Helsinkiin palkattiin ensimmäinen köyhäinasianajaja eli julkisen oikeusavustajan edeltäjä.[2] Tässä artikkelissa tutkin naisliikkeen suhdetta oikeusavun syntyyn ja alkuvaiheisiin 1800-luvun lopun Suomessa. Lisäksi tarkastelen aihetta osana kansainvälistä kontekstia, jossa nähdään laajemminkin naisasialiikkeen kiinnostus oikeuden saatavuutta ja oikeusapua kohtaan.

Oikeusavun historiaa on tutkittu monissa maissa jo pitkään. Sen sijaan naisten ja oikeusavun välistä suhdetta on ryhdytty tutkimaan tarkemmin vasta viime vuosina. Tutkimukset ovat osoittaneet, että naisjärjestöillä on ollut merkittävä yhteys oikeusavun järjestämiseen 1800-luvun lopussa ainakin Yhdysvalloissa, Saksassa ja Englannissa.[3] Sen sijaan Suomessa oikeusavun historia on ylipäänsä

* *Marianne Vasara-Aaltonen*, OTT, dosentti, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto. Kiitän lämpimästi vertaisarvioijia hyödyllisistä kommenteista.

1. Suomen Naisyhdistyksen pöytäkirja 2.4.1884, Pöytäkirjat 1884, Ca:1, Suomen Naisyhdistys (SNY), Helsingin kaupunginarkisto (HKA).
2. Köyhäinasianajaja työskenteli yksin vuoteen 1910 asti, kunnes tälle palkattiin avustaja. Vuonna 1911 perustettiin Helsingin oikeusaputoimisto, jossa köyhäinasianajaja avustajineen työskenteli siitä lähtien.
3. Ks. esim. Felice Batlan, Women and Justice for the Poor. A History of Legal Aid, 1863–1945. Cambridge University Press 2015; Felice Batlan, Archival Confrontations and Rewriting the History of Legal Aid in the U.S., s. 287–317 teoksessa Felice Batlan – Marianne Vasara-Aaltonen (eds), Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective. Palgrave Macmillan 2021; Hiroki Kawamura, For Workers and for the Disadvantaged: Legal Advice Centres in Germany from the Late Nineteenth Century to the Early Twentieth Century, s. 117–152 teoksessa Batlan – Vasara-Aaltonen (eds) 2021 ja Kate Bradley – Sophie Rowland, A Poor Woman's

tullut historiallisen tutkimuksen kohteeksi vasta viime vuosina.[4] Oikeusavusta on toki aiemminkin kirjoitettu Suomessa, mutta historiaa on lähinnä sivuttu taustana.[5]

Suomalaisen oikeusavun historian alkuvaiheiden tutkiminen osoitti, että täälläkin naisliike kytkeytyy julkisen oikeusavun syntyyn. Tässä artikkelissa selvitän, miten oikeusaputyö alkoi Helsingissä 1880-luvulla ja mikä Suomen Naisyhdistyksen osuus toiminnan käynnistämisessä oli. Lisäksi osoitan Helsingin köyhäinasianajajan toiminnan valossa, millainen merkitys oikeusavulla oli juuri naisille. On perusteltua tarkastella nimenomaan Helsinkiä, sillä siellä köyhäinasianajo järjestettiin ensimmäiseksi – ja vaikka muita isoja kaupunkeja seurasi pian perässä, aikalaisarvion mukaan köyhäinasianajo toimi Helsingissä kuitenkin parhaiten.[6] Tutkin myös sitä, millaisena Suomen tilanne näyttäytyy kansainvälisessä vertailussa ja mikä merkitys naisliikkeen kansainvälisillä verkostoilla on saattanut olla. Lopuksi teen lyhyen katsauksen siihen, miten naisjuristit ovat päätyneet oikeusaputehtäviin.

Oikeusavun järjestäminen Suomessa kytkeytyy useampaan yhteiskunnalliseen kontekstiin, joiden leikkauspisteeseen se asettuu. Merkitystä on yhtä lailla oikeuden modernisaatiolla, koulutetun asianajajakunnan synnyllä, naisliikkeen aktivoitumisella, filantropian nousulla ja kansainvälisillä esikuvilla. Vaikka köyhäinasianajajan palkkaaminen Helsinkiin saattaa yksittäisenä toimena vaikuttaa pieneltä asialta, sillä oli kuitenkin kokoaan suurempi merkitys. Kysymys oikeuden saatavuudesta on keskeinen yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen yhteiskunnan muodostamisessa – ja tämä oli jo aikalaistenkin mielessä. Helsingfors Dagblad ilmaisi asian vapunpäivän pääkirjoituksessaan vuonna 1884 näin:

> ”Jemlikhet inför lagen har allt ifrån hedenhös varit en vigtig princip i den svensk-finska rätten, liksom ock fordran att lagens skydd skall vara tillgängligt lika väl för den fattige som för den rike, för daglönaren liksom för ministern. För att denna grundsats skall i någon mån kunna praktiskt förverkligas, fordras dock framför allt, att icke okunnigheten

Lawyer? Feminism, the Labour Movement, and Working-Class Women's Access to the Law in England, 1890–1935. Women's History Review 30(4) 2021, s. 632–649.

4. Marianne Vasara-Aaltonen, ”To Poor and Rich Alike”: Legal Modernisation, the Women's Movement, and Legal Aid in Late-Nineteenth-Century Finland, s. 153–184 teoksessa Batlan – Vasara-Aaltonen (eds) 2021; Marianne Vasara-Aaltonen, Oikeudellisia neuvoja työväestölle. K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin toiminta Helsingin työväenasiain lautakunnan sihteereinä 1904–1913. Historiallinen Aikakauskirja 1/2023, s. 34–51 ja Marianne Vasara-Aaltonen, ”Kaikkein tärkeimpiä etuja…” – Havaintoja työväenliikkeen suhtautumisesta oikeusavun järjestämiseen. Työväentutkimus Vuosikirja 2019, s. 51–56.
5. Ks. esim. Eeva Lehtonen, Yleisestä oikeusaputoiminnasta ja asianajotoiminnasta. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 1975 ja Antti Rissanen, Legal Aid in Finland, s. 77–97 teoksessa Olaf Halvorsen Rønning – Ole Hammerslev (eds), Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States. Palgrave Macmillan 2018.
6. Leo Ehrnrooth, Finsk kommunalpolitik. Föredrag och uppsatser. Kommunala centralbyrån i Finland 1915, s. 114–115.

om lagens bud och omöjligheten att få nödigt biträde vid uppfyllandet af dess föreskrifter skola för någon hindra ernåendet af hans rätt."[7]

Ajatus kansalaisten tasavertaisista mahdollisuuksista päästä oikeuteen muotoutui hiljalleen Ranskan vallankumouksen jälkimainingeissa 1800-luvun teollistuvissa yhteiskunnissa. Keskiajan hyväntekeväisyydelle ja teologisille periaatteille perustunut köyhien oikeudellinen auttaminen sai monissa maissa uudet muodot ja perustelut nimenomaan 1800-luvun aikana. Sittemmin 1960-luvulla syntyneen access to justice -liikkeen myötä valtio alkoi monissa maissa yhä vahvemmin vastata köyhille tarjottavasta oikeusavusta.[8] Kysymys oikeuteen pääsystä ja oikeuden saatavuudesta nousi tuolloin uudella tavalla oikeudellisen keskustelun kohteeksi, mutta jo 1800-luvun lopulla oikeusapua oli perusteltu ajatuksella oikeuden tasa-arvoisesta saatavuudesta. Oikeuden saatavuuteen liittyvät olennaisesti myös tuomioistuinmenettelyyn liittyvät kysymykset esimerkiksi prosessin etenemisestä ja kestosta, asianosaisista ja asiamiehistä.

Juuri oikeuden saatavuuden ja oikeuteen pääsyn näkökulmasta oikeusapu kytkeytyy perustavanlaatuisiin kysymyksiin tasa-arvosta ja oikeusvaltiosta. Nykyisin oikeuden saatavuus nähdään osana oikeusvaltioperiaatetta, sillä demokraattisen oikeusvaltion toteutuminen edellyttää yksilön oikeusturvan toteutumista tuomioistuimissa ja hallintoviranomaisissa. Vähävaraiset tarvitsevat kuitenkin tukea, oikeudellista apua, jotta heidän oikeusturvaodotuksensa voisi toteutua.[9] Suomalainen oikeusvaltio oli toki vasta rakenteilla 1900-luvun alussa, mutta voidaan nähdä, että esimerkiksi suomalaisen oikeusvaltion isäksikin kutsuttu K. J. Ståhlberg kiinnitti hallinto-oikeudellisissa kirjoituksissaan huomiota myös kansalaisten oikeusturvan toteutumiseen.[10] Ståhlbergilla itselläänkin oli kokemusta työstä oikeusavun parissa aivan 1900-luvun alusta.[11]

Suomalainen yhteiskunta oli käymistilassa 1800-luvun lopulla. Kielipolitiikka kävi entistä kuumempana, työväenkysymys oli akuutti, ja sosialismi odotti tu-

7. Helsingfors den 1 Maj, Helsingfors Dagblad 1.5.1884, s. 2.
8. Ks. esim. Pia Letto-Vanamo, Access to Justice, s. 43–53 teoksessa Peter Collin (Hrsg.), Konfliktlösung im 19. und 20. Jahrhundert. Springer 2021, s. 44, 48–49. Oikeusavun varhaisemmasta historiasta ks. kootusti myös Felice Batlan – Marianne Vasara-Aaltonen, Introduction: Understanding the History of Legal Aid in an International and Comparative Perspective, s. 1–26 teoksessa Batlan – Vasara-Aaltonen (eds) 2021.
9. Ks. esim. Oikeussuojan saatavuus Euroopan oikeudessa. Käsikirja. Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto 2016 osoitteessa https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_FIN.pdf (vierailtu 17.4.2024). Juristiliiton oikeusvaltio-ohjelmassa 2023–2027 kiinnitetään huomiota oikeusturvan saatavuuden varmistamiseen, ohjelma osoitteessa https://juristiliitto.fi/wp-content/uploads/2024/02/Oikeusvaltio-ohjelma_20232027.pdf (vierailtu 17.4.2024).
10. Jyri Inha, Elämä ja oikeus. K. J. Ståhlberg oikeusajattelijana. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, s. 158, 167, 205.
11. Vasara-Aaltonen 2023.

loansa Suomeen, minkä lisäksi naisliike alkoi taistella äänekkäämmin naisten oikeuksien puolesta. Sisäpoliittiset kysymykset nivoutuivat myös kysymykseen Suomen asemasta Venäjän imperiumissa. Yhdenvertaisuuden edistäminen, myös oikeuden saatavuuden osalta, kytkeytyy niin ikään näihin laajempiin yhteiskuntaa leikanneisiin kipukohtiin.

Lähteinä tässä tutkimuksessa on monipuolinen alkuperäisaineisto: Suomen Naisyhdistyksen ja Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, Helsingin köyhäinasianajajan toimintakertomukset 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta sekä sanomalehtiaineisto samalta ajanjaksolta. Lähteistä piirtyy kiinnostava ja pitkälti tuntemattomaksi jäänyt kuva oikeusaputoiminnan syntyvaiheista Suomessa. Naisasian ja oikeusavun yhteys on hyvä esimerkki siitä, miten historiantutkimus edellyttää moninaisten lähdeaineistojen käyttöä. Yhdysvaltalaisen oikeusavun historiaa tutkinut Felice Batlan on avannut sitä, kuinka toiminnan alkujuurille pääseminen edellytti uusiin arkistoihin tutustumista ja sen ymmärtämistä, että naisjärjestöt eivät aina esimerkiksi kuvailleet toimintaansa samoilla juridisilla termeillä kuin koulutetut oikeusapujuristit.[12] Myös Suomen tapauksessa oikeusavun alkuvaiheen asianmukainen tutkiminen on edellyttänyt Suomen Naisyhdistyksen tuottamaan arkistoaineistoon tutustumista.

Suomen Naisyhdistyksen rooli suomalaisen oikeusavun historiassa oli jäänyt käytännössä täysin unholaan. Etsiessäni tietoa oikeusavun alkuvaiheista Suomessa törmäsin yhteyteen ohimennen: vuoden 1887 Vasabladetista löytyi yhden virkkeen maininta, että Helsinkiin oli palkattu köyhäinasianajaja Suomen Naisyhdistyksen aloitteesta.[13] Lähtiessäni penkomaan asiaa tarkemmin löysin vielä kaksi mainintaa lehdissä: Nya Pressenissä oli julkaistu Suomen Naisyhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1884, jossa mainittiin myös aloite köyhäinasianajon järjestämiseksi.[14] Myös Naisyhdistyksen puheenjohtajan Elisabeth Löfgrenin puolison luotsaama Uusi Suometar nosti aiheen kerran esille käsitellessään yhdistyksen toimintaa: ”Wiime wuonna on yhdistys nähnyt yhden toiwomuksistaan toteutuwan, kun waltuusmiehet owat asettaneet köyhäinasianajajan Helsingin kunnalle. Toiwomme että tämän kautta myös wähäwarainen nainen woi paremmin kuin tähän saakka käyttää turwaa ja sitä apua, jota lakimme hänelle tarjoo.”[15]

Kuitenkin suurin osa lehdistä jätti naisten aloitteellisuuden mainitsematta raportoidessaan siitä, että Helsingin kaupunginvaltuusto oli päättänyt palkata köyhäinasianajajan.[16] Myös kaupunginvaltuuston pöytäkirjoista on turha etsiä mainintaa Suomen Naisyhdistyksen aktiivisuudesta asiassa. Yhdistys ei itsekään

12. Batlan 2021.
13. Om förlikningsnämnder och fattigsakförare, Vasabladet 26.3.1887, s. 1.
14. Berättelse afgifven vid Finsk Kvinnoförenings årsmöte, Nya Pressen 26.2.1885, s. 3.
15. Suomen Naisyhdistys, Uusi Suometar 24.2.1886, s. 2.
16. Ks. esim. Hufvudstadsbladet 6.11.1884, s. 2; Åbo Tidning 6.11.1884, s. 2 ja Ekenäs Notisblad 11.11.1884, s. 2.

erityisesti mainostanut saavutuksiaan oikeusavun synnyssä. Vuosina 1892 ja 1894 yhdistys julkaisi lyhyet katsaukset siihenastisesta toiminnastaan. Niissä mainitaan lyhyesti myös työskentely köyhäinasianajajan palkkaamiseksi, mutta pääpaino on niissä toimissa, joilla oli edistetty yhdistyksen sääntömääräisten tavoitteiden toteutumista.[17] Myöhemmissä, laajemmissa juhlajulkaisuissa aiheelle ei uhrata juuri lainkaan palstatilaa.[18] Vaikuttaa siltä, että jälkipolville tärkeämpinä ovat näyttäytyneet muut tavoitteet, joiden eteen naisliike 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa taisteli.

Myöhemmin oikeusavun historiaa on käsitelty lähinnä lyhyesti taustana tutkimuksissa, jotka ovat koskeneet sen aikaista oikeusapua. Ymmärrettävästi näissä ei ole erikseen lähdetty tekemään historiantutkimusta vaan on tyydytty kuvailemaan suppeasti historiallista taustaa sellaisena kuin se oli yleisesti tunnettu.

Tarkoitukseni on osoittaa tässä artikkelissa, kuinka naiskysymyksen ja oikeusavun välillä oli tiivis kytkös 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa – kytkös, joka näkyy suomalaisen aineiston valossa mutta joka tulee yhä selvemmäksi, kun mukaan otetaan myös vertaileva näkökulma.

2. Naisasialiike ja naisten oikeudet

Naiset olivat 1800-luvun jälkipuolen Suomessa edelleen monin tavoin yhteiskunnallisesti alisteisessa asemassa verrattuna miehiin. Vuodesta 1864 lähtien naimattomat 25 vuotta täyttäneet naiset olivat saaneet hallita omaisuuttaan, mutta naimisissa olevien naisten oikeustoimikelpoisuutta oli edelleen rajoitettu ja he olivat aviomiestensä edusmiehisyyden alaisia. He eivät myöskään olleet asianosaiskelpoisia, vaan aviomies kantoi ja vastasi vaimonsa puolesta. Vuonna 1889 naimisissa olevat naiset saivat kuitenkin oikeuden hallita työansioitaan ja samalla he tulivat kelpoisiksi kantamaan ja vastaamaan oikeudessa hallitsemansa omaisuuden osalta.[19] Naimisissa olevien naisten asianosaiskelpoisuutta oli rajoitettu monissa maissa, ja heidän oikeustoimi- ja asianosaiskelpoisuutensa toteut-

17. Silmäys Suomen Naisyhdistyksen toimintaan w. 1884–1892, s. 8, Dc:1, Historiikki 1884–1892, SNY, HKA ja Suomen Naisyhdistys 1884–1894, s. 15, Dc:2, Historiikki 1884–1894, SNY, HKA.
18. Yhdistyksen 90-vuotisjuhlajulkaisussa mainitaan hyvin lyhyesti aloite oikeusavun järjestämiseksi, ja 125-vuotisjulkaisussa todetaan vielä lyhyemmin, että ensimmäisen toimintavuosikymmenen aikana ”Helsinkiin saadaan köyhien asianajaja ja perustetaan työnvälitystoimisto”. Tyyni Tuulio – Anja Halila, Suomen Naisyhdistys 1884–1974. Suomen Historiallinen Seura 1975, s. 7–8.
19. Ks. esim. Anu Pylkkänen, Trapped in Equality. Women as Legal Persons in the Modernisation of Finnish Law. SKS 2009, s. 43 ja Leena Schroderus, Naisen oikeudellinen asema Suomessa vuosina 1809–1930. Acta Legis Turkuensia 2/2013, s. 25–56, 31–33.

taminen olikin 1800-luvun lopulla kansainvälisen naisasialiikkeen agendalla.[20] Lopullisesti aviovaimot vapautuivat miestensä edusmiehisyyden alta Suomessa vasta vuoden 1929 avioliittolain myötä.[21]

Ensimmäiset naiset olivat päässeet Suomessa opiskelemaan yliopistossa 1870-luvulla, mutta tämä oli heille mahdollista vain hakemalla vapautusta sukupuolestaan. Erivapausvaatimus yliopisto-opiskelun edellytyksenä poistui vuonna 1901.[22] Naisia alkoi 1800-luvun lopulla hiljalleen näkyä erilaisissa työtehtävissä, kuten opettajina tai esimerkiksi postilaitoksen ja rautateiden virkailijoina. Tämä oli mahdollista erityissäädösten nojalla tai erivapausmenettelyn kautta. Korkeimmat virat, joissa oli kyse julkisen vallan käytöstä – esimerkiksi tuomarinvirat – jäivät kuitenkin vielä naisten ulottumattomiin.[23] 1860- ja 1870-lukujen kunnallishallintoa koskeneissa laeissa naimattomille naisille taattiin äänioikeus kunnallisissa vaaleissa. Se oli kuitenkin sidottu veronmaksukykyyn kuten miehilläkin, eivätkä naiset voineet asettua ehdolle vaaleissa.[24] Valtiollisissa vaaleissa yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta jouduttiin vielä odottamaan 1900-luvun puolelle.

Ensimmäisiä naisjärjestöjä perustettiin Suomeen 1840-luvulta lähtien. Nämä varhaisvaiheen rouvasväenyhdistykset olivat kuitenkin ennen kaikkea hyväntekeväisyysjärjestöjä, jotka pyrkivät auttamaan erityisesti köyhiä naisia ja lapsia – hyvänä esimerkkinä vuonna 1847 perustettu Orpolasten ystävät.[25] Esikuvia tällaiselle toiminnalle voi löytää 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Ranskasta ja Saksasta.[26]

Hiljalleen naisjärjestöt alkoivat kuitenkin korostaa enemmän sosiaalisia epäkohtia ja omaksuivat sosiaalipoliittisesti värittyneemmän linjan. Vuosisadan loppua lähestyttäessä naisasia oli jo saanut poliittisia tavoitteita, pitkälti kansainvälisten esikuvien mukaisesti. Suomen Naisyhdistys (Finska Kvinnoföreningen) perustettiin helmikuussa 1884. Yhdistyksen tavoitteina oli parantaa tyttöjen koulutusmahdollisuuksia ja yleisesti ottaen naisten asemaa yhteiskunnassa. Tämä sisälsi muun muassa sen, että naisilla pitäisi olla samat mahdollisuudet akateemiseen koulutukseen ja virkoihin kuin miehillä sekä oikeus samaan palkkaan.

20. Ks. esim. Marion Röwekamp, Frauen vor und im Gericht, s. 99–109 teoksessa Collin (Hrsg.) 2021, s. 100.
21. Vaikka lainsäädäntö rajoitti naisten toimintamahdollisuuksia 1900-luvun alkupuolelle saakka, todellisuudessa joustonvaraa oli kuitenkin jonkin verran. Ks. esim. Pirkko K. Koskinen, Laki ja tapa naisen aseman määrittäjinä. JFT 1/2009, s. 27–57, 44–45.
22. Heini Hakosalo, Kivuton murros? Naisten oikeus akateemisiin opintoihin 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa. Historiallinen Aikakauskirja 4/2006, s. 397–407, 397.
23. Raija Huhtanen, Naisen virkakelpoisuuden historiallista tarkastelua. Oikeus 2/1983, s. 93–104, 93–95 ja Koskinen 2009, s. 47.
24. Ks. esim. Pylkkänen 2009, s. 48.
25. Alexandra Ramsay, Huvudstadens hjärta. Filantropi och social förändring i Helsingfors – två fruntimmersföreningar 1848–1865. Finska Vetenskaps-Societeten 1993, s. 88–90.
26. Ks. esim. Susan Grogan, Philantropic Women and the State: the Société de Charité Maternelle in Avignon, 1802–1917. French History 14(3) 2000, s. 295–321.

Lisäksi tavoitteena oli edusmiehisyyden poistaminen naimisissa olevilta naisilta. Äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden pitäisi toteutua kaikille veroa maksaville naisille kunnallisissa vaaleissa ja äänioikeuden valtiollisissa vaaleissa samoin perustein kuin miehillä. Lisäksi tavoitteena oli nostaa naisten avioikää ylöspäin silloisesta 15 vuoden rajasta, ottaa avioeron perusteiksi uskottomuuden lisäksi ”pahoinpitely ja suuri juoppous” sekä ulottaa miehiin samat ”siveellisyyden vaatimukset” kuin naisiin.[27] Tavoitteet vastasivat pitkälti sitä, mitä muissakin maissa oli asetettu naisasian päämääriksi.[28] Naisasian edistämistä pidettiin myös koko yhteiskunnan etuna. Esimerkiksi naisten koulutusmahdollisuuksien parantaminen nähtiin osana kansallista sivistysprojektia.[29]

Naisliikkeen aktivoituminen ja Suomen Naisyhdistyksen synty ajoittuvat samaan aikaan myös yleisemmän yhteiskunnallisen ja poliittisen liikehdinnän kanssa. Sääty-yhteiskunta oli murenemassa ja aktiivinen kansalaisyhteiskunta kehittymässä. Naisliikkeen tapaan myös nuorisoseuraliike, raittiusliike ja työväenliike saivat vauhtia pyrintöihinsä juuri 1880-luvulla. Myös poliittinen liikehdintä aktivoitui samoihin aikoihin ja kiertyi kansallisuusaatteen, Venäjän-suhteen ja kielikysymyksen ympärille. Äänioikeuskysymyksen myötä suomalainen naisliike oli väistämättä kytköksissä myös nationalistiseen liikehdintään, sillä mahdollinen äänioikeuden laajentaminen (myös miesten osalta) liittyi väistämättä myös Venäjän-suhteeseen.[30] Suomen Naisyhdistys oli läheisessä suhteessa fennomaaniseen liikkeeseen. Kielikysymys, poliittiset kiistat ja henkilökohtaiset ristiriidat ajoivat yhdistyksen kuitenkin hajaannukseen 1880-luvun lopulla, minkä seurauksena osa jäsenistöstä perusti vuonna 1892 uuden, progressiivisempana tunnetun yhdistyksen, Unioni Naisasialiiton.[31]

Pohjoismaissa feministinen liikehdintä oli alkanut joitakin vuosikymmeniä myöhemmin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, Britanniassa tai Saksassa. Pohjoismaissa kuitenkin suhteessa suurempi osuus naisista osallistui naisasialiikkeen toimintaan ja naisasialiike onnistui saavuttamaan tavoitteitaan suhteellisen nopeasti. Hyvänä esimerkkinä tästä on Suomi, joka vuoden 1906 eduskuntauudistuksen yhteydessä antoi ensimmäisenä maana Euroopassa naisille äänioikeuden ja jossa vuonna 1907 valittiin ensimmäisenä maana maailmassa naisia kansanedustajiksi. Richard Evans on kiteyttänyt asian toteamalla, että ”pohjoismaiset feministit paikkasivat myöhäistä alkuaan aikaisella menestyksellä”.[32]

27. Riitta Jallinoja, Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. WSOY 1983, s. 321.
28. Richard J. Evans, The Feminists. Women's Emancipation Movements in Europe, America and Australasia 1840–1920. Croom Helm 1977 ja Silmäys Suomen Naisyhdistyksen toimintaan w. 1884–1892, s. 8, Dc:1, Historiikki 1884–1892, SNY, HKA.
29. Minna Hagner – Teija Försti, Suffragettien sisaret. Unioni Naisasialiitto 2006, s. 16–17.
30. Jallinoja 1983, s. 34–36; Evans 1977, s. 87–89 ja Hagner – Försti 2006, s. 16, 29.
31. Jallinoja 1983, s. 43–47 ja Hagner – Försti 2006, s. 20–25.
32. Evans 1977, s. 69: “[– –] the Nordic feminists made up for their late start by achieving early success.”

3. Oikeuden saatavuus 1800-luvun lopun Suomessa

Tässä artikkelissa naisasia kytketään kysymykseen oikeuden saatavuudesta. Seuraavaksi huomio kääntyykin siihen, millaisena oikeuden saatavuus näyttäytyy Suomessa 1800-luvun jälkipuolella. Mitkä olivat tavallisen rahvaan mahdollisuudet saada oikeudellista apua? Tiivistäen vaihtoehtoja oli neljä: 1) henkilö saattoi hankkia itse tietoja ja ajaa itse asiaansa; 2) hän saattoi pyytää apua luku- ja kirjoitustaitoiselta tuttavalta, jonka arveli voivan auttaa; 3) hän saattoi kääntyä maallikkoasianajajan eli niin sanotun asioitsijan tai 4) juristikoulutuksen saaneen asianajajan puoleen.

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari, OK (15:2) ei asettanut asiamiehelle pätevyysvaatimuksia. Riitti, että tämä oli ”hyvämaineinen, kunniallinen, rehellinen ja ymmärtäväinen”. Pykälä oli voimassa myös autonomian aikana ja takasi sen, että maallikkovaltainen asianajokulttuuri saattoi edelleen jatkua 1800-luvulla.[33] Koulutetut juristit, jotka olisivat hoitaneet asianajotehtäviä päätoimisesti, olivat suurimman osan vuosisadasta vielä hyvin harvassa. Moni kuitenkin kaipasi neuvoja ja edustamista oikeudellisissa asioissaan, ja juristien puuttuessa käännyttiin usein maallikkoasioitsijan puoleen. Nämä olivat luku- ja kirjoitustaitoisia miehiä, joilla oli jonkinlaista oikeudellista tietotaitoa, jonka turvin he pystyivät tarjoamaan myös oikeudellisia palveluja muiden asiointipalveluidensa ohella. Kaikki heistä eivät kuitenkaan olleet sen paremmin taitavia kuin rehellisiäkään, minkä vuoksi näitä maallikkoasioitsijoita kutsuttiin joskus pejoratiivisesti ”nurkkasihteereiksi” tai ”viina-advokaateiksi”.[34]

Myös juristit olivat tarjonneet 1800-luvun mittaan asianajopalveluita, mutta tuolloin kyseessä olivat pääsääntöisesti virkamiehet, jotka ansaitsivat itselleen lisätienestiä usein liian pienenä pitämänsä virkapalkan ohella.[35] Tilanne kuitenkin muuttui 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Valtiopäivätoiminnan käynnistyttyä uudelleen vuonna 1863 lainsäädäntötoiminta pääsi vauhtiin monella

33. Suomalaisen asianajon historiasta ks. Pia Letto-Vanamo, Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1989 ja Heikki Pihlajamäki, Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia. Edita 2009. Asianajo ylemmissä oikeusasteissa oli kuitenkin rajattu juristeille vuosina 1898–1917. Ks. esim. Pihlajamäki 2009, s. 138–139.

34. Mia Korpiola, Hyvät, pahat ja rumat maallikkoasioitsijat. Mielikuvat oikeudellisen tiedon haltijoista autonomian ajan Suomessa. Tieteessä tapahtuu 5/2021, s. 33–40 ja Anna Kuismin, Nurkkasihteerien kadonnut ammattikunta. Oikeudellinen tietotaito -projektin blogi 2018 osoitteessa https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2018/02/21/nurkkasihteerien-kadonnut-ammattikunta (vierailtu 17.4.2024).

35. Ks. esim. Marianne Vasara-Aaltonen, Maallikkoasianajosta kohti juristien esiinmarssia. Asianajotoiminta 1800-luvun Kuopiossa ja Vaasassa. Historiallinen Aikakauskirja 1/2022, s. 33–55, 47–48 ja Pia Letto-Vanamo, Miksi Suomessa ei ole asianajomonopolia. Oikeus 1/1983, s. 25–35, 29.

eri oikeudenalalla.[36] Oikeuden modernisaatio ei voinut olla vaikuttamatta myös oikeudelliseen professioon. Asianajopalveluiden kysyntä kasvoi vuosisadan lopulla, ja niinpä maasta alkoi hitaasti 1880-luvun lopulta lähtien löytyä juristeja, jotka keskittyivät enenevässä määrin nimenomaan asianajotehtävien hoitamiseen. Aluksi juristiasianajajia näkyi etenkin pääkaupungissa Helsingissä, mutta vuosisadan loppua kohden myös pienemmissä kaupungeissa työskenteli joitakin nimenomaan asianajoon keskittyneitä juristeja. Asianajajat alkoivat järjestäytyä 1900-luvun alkuvuosina: ensin paikallisesti ja vuonna 1919 Suomen Asianajajaliiton perustamisen myötä kansallisesti.[37]

Oikeuden monimutkaistuminen johtaa yleensä siihen, että maallikkojen tila toimia kapenee, kun koulutetut juristit valtaavat alaa. Näin kävi myös Suomessa asianajolle. Juristit ryhtyivät vuosisadan loppua kohden suojelemaan omaa reviiriään ja vastustamaan yhä voimallisemmin maallikkoasioitsijoiden toimintaa. Juristit eivät olleet tässä yksin, vaan myös tavalliset kansalaiset kiinnittivät huomiota maallikkoasianajon ongelmiin.[38] Niitä puitiin lukuisissa lehtikirjoituksissa.[39] Asianajon järjestäminen kytkettiin osaksi kysymystä oikeuden modernisaatiosta, ja esimerkiksi R. A. Wreden johtama tuomioistuinlaitosta ja oikeudenkäyntiä uudistamaan asetettu komitea tähtäsi vuonna 1901 julkaistussa – tosin toteutumatta jääneessä – mietinnössään myös asianajajalaitoksen uudistamiseen.[40]

Vaikka maallikkoasioitsijoissa oli puutteensa, he olivat kuitenkin vastanneet ilmiselvään tarpeeseen tarjotessaan asianajopalveluita alueilla, joilla ei ollut juristia saatavilla, tai henkilöille, joilla ei ollut varaa maksaa juristin palkkiota. OK 24:7:n ja 30:6:n mukaisesti köyhät oli jo pitkään vapautettu suorittamasta maksuja tuomioistuimelle, mutta oikeudellista neuvontaa tai oikeudenkäyntiasiamiehen palveluja heille ei ollut järjestetty. Jos maallikoiden roolia asianajotehtävissä haluttiin kaventaa mutta monilla ihmisillä ei ollut mahdollisuutta kääntyä juristin puoleen, mitä oli tehtävissä? Tämä kysymys muodostui vuosisadan loppua kohden yhä ajankohtaisemmaksi, kun tuhannet ihmiset muuttivat maaseudulta kaupunkeihin työn perässä. Isoihin kaupunkeihin, ennen kaikkea Helsinkiin, kasvoi työväestö, joka joutui usein kohtaamaan sosiaalisten ongelmien ohella myös oikeudellisia ongelmia, jotka

36. Ks. esim. Jukka Kekkonen, Suomen oikeuskulttuurin suuri linja 1898–1998, s. 1–183 teoksessa Suomen oikeuskulttuurin suuri linja. Suomalainen Lakimiesyhdistys 100 vuotta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1998, s. 25–32.
37. Pihlajamäki 2009, s. 101–109, 139–142, 154–162 ja Vasara-Aaltonen 2022, s. 52–53.
38. Korpiola 2021, s. 34, 39.
39. Esim. Helsingfors Dagblad 30.10.1883, s. 1–2. Ks. myös Anna Kuismin, Nurkkasihteerit sanomalehtien polemiikeissa 1800-luvulla. Oikeudellinen tietotaito -projektin blogi 2018 osoitteessa https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2018/11/27/nurkkasihteerit-sanomalehtien-polemiikeissa-1800-luvulla (vierailtu 17.4.2024).
40. Pihlajamäki 2009, s. 135–140. Ks. myös Paulus Pentikäinen, Asianajajamonopolin historia Suomessa. OTM-tutkielma. Helsingin yliopisto 2023, s. 27–33.

liittyivät esimerkiksi vuokra- ja työsuhteisiin tai työtapaturmiin.[41] Maaseutuyhteisössä oli ollut kenties vielä suhteellisen helppoa löytää pitäjästä se henkilö, jolla tiedettiin olevan jonkinlaista oikeudellista osaamista sekä halua auttaa. Vasta kaupunkiin muuttaneen saattoi vieraassa ympäristössä olla vaikea löytää vastaavaa yhteisön tukea. Työläisnaiset olivat vähävaraisuutensa lisäksi heikommassa asemassa myös sukupuolensa vuoksi.

Työväestön kurjat työskentely- ja elinolosuhteet sekä sosiaaliset ongelmat vaikuttivat myös hyväntekeväisyystoiminnan ja filantropian kasvuun niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Niin sanotut rouvasväen yhdistykset pyrkivät auttamaan köyhiä naisia ja lapsia jo 1840-luvulta lähtien, ja 1860-luvun suurten nälkävuosien jälkeen perustettiin monia yksityisiä hyväntekeväisyysjärjestöjä. Helsingissä tällainen filantrooppinen toiminta kukoisti erityisesti vuosina 1885–1895.[42]

Samaan ajanjaksoon 1800-luvun lopulla ajoittuu siis useampia aiheen kannalta keskeisiä murroksia: oikeuden modernisaatio, koulutetun asianajajakunnan ensiaskeleet, kaupungistuminen, työväestön kasvu, työväenkysymyksen oikeudellistuminen sekä filantrooppisen toiminnan lisääntyminen. Kun nämä kaikki liitetään toisiinsa, on ymmärrettävää, että kysymys oikeuden saatavuudesta nousi Suomessakin pinnalle 1800-luvun lopulla. Teollistumisen ja kaupungistumisen mukanaan tuomat uudet oikeudelliset ongelmat vaikuttivat monessa maassa juuri 1800-luvulla oikeusavun (uudelleen)organisoimiseen.[43]

Suomessa kysymys oikeusavun järjestämisestä sai alkusysäyksen, kun sanomalehdet syksyllä 1883 raportoivat siitä, että Tukholmassa oltiin aikeissa palkata kaupungille köyhäinasianajaja (fattigsakförare). Göteborgissa sellainen oli toiminut menestyksekkäästi jo vuodesta 1873 lähtien, mutta nyt myös maan

41. Vasara-Aaltonen 2021. Yleisemmin voidaan puhua myös työväenkysymyksen oikeudellistumisesta 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. 1800-luvun lopulla työväensuojelulainsäädäntö oli vielä vähäistä ja hajanaista eikä sen hahmottaminen ollut helppoa työläisille. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä säädettiin kuitenkin useita uusia työoloihin vaikuttavia lakeja. Työväen kohtaamiin ongelmiin voitiin tarttua nimenomaan oikeudellisin keinoin, ja oikeus toimi yhteiskuntapolitiikan välineenä. Ks. Martti Kairinen, Työväenkysymyksen oikeudellistuminen 1906–1925, s. 91–107 teoksessa Antero Jyränki – Sami Manninen (toim.), Suomalainen oikeusajattelu murroksessa (1905–1925). Turun yliopisto 1990. Työväenkysymyksen ja oikeusavun suhteesta ks. Vasara-Aaltonen 2019 ja Vasara-Aaltonen 2023.

42. Ramsay 1993, s. 9–13; Sven-Erik Åström, Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa, s. 7–333 teoksessa Ragnar Rosén (toim.), Helsingin kaupungin historia, IV osa, ajanjakso 1875–1918, jälkimmäinen nide. Helsingin kaupunki 1956, s. 267; Aimo Halila, Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia. Helsingin kaupunki 1977, s. 20–21 ja Robert A. Gross, Giving in America: From Charity to Philanthropy, s. 29–48 teoksessa Lawrence J. Friedman – Mark D. McGarvie (eds), Charity, Philanthropy, and Civility in American History. Cambridge University Press 2003, s. 31.

43. Ks. Batlan – Vasara-Aaltonen (eds) 2021.

pääkaupungissa oli aktivoiduttu oikeusavun järjestämiseksi.[44] Ensimmäisten pikku-uutisten jälkeen Helsingfors Dagblad päätti käsitellä aihetta tarkemmin. Lokakuun lopussa ilmestyneessä jutussa lehti kuvaili ruotsalaisten suunnitelmia perustaa köyhäinasianajajan toimi ”viisaiksi ja oikeiksi” (”sund och riktig”) ja kannusti myös isompia suomalaiskaupunkeja samaan. Kokemattomat ihmiset olivat muuten osaamattomien asioitsijoiden armoilla.[45] Liberaali Helsingfors Dagblad ei ollut yksin ajatustensa kanssa. Myös konservatiivinen Östra Nyland tarttui aiheeseen muutamaa päivää myöhemmin.[46] Lehti julkaisi aiemmin ruotsalaislehdissä ilmestyneen artikkelin Rättwisa åt den fattige, jossa käsiteltiin nimenomaan epäpätevien maallikkoasioitsijoiden, niin sanottujen viina-advokaattien, aiheuttamia ongelmia. Loppuun Östra Nyland lisäsi oman näkemyksensä siitä, että olisi jo korkein aika palkata myös Suomeen köyhäinasianajajia.[47] Ajatus oikeusavun järjestämisestä alkoi siis itää Suomessakin, mutta toimiin ryhdyttiin vasta seuraavana vuonna.

4. Suomen Naisyhdistys ja köyhäinasianajajan palkkaaminen Helsinkiin

Ruotsin esimerkin innoittamana oikeusapu alkoi herättää kiinnostusta myös Suomessa, ja vuonna 1884 nähdään, kuinka oikeusapukysymys kietoutuu myös osaksi naisasiaa vastaperustetun Suomen Naisyhdistyksen kautta. Yhdistyksen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi oli valittu Elisabeth Löfgren (o.s. Avellan, myöh. Lounasmaa, 1851–1931). Hänen isänsä oli senaatinkamreeri Karl Christian Avellan, ja myös Elisabeth oli työskennellyt opintojensa jälkeen kopistina senaatissa, mikä oli harvinaista naisille tuohon aikaan. Löfgren toimi myös opettajana ja kääntäjänä, minkä lisäksi hän kirjoitti aktiivisesti sanomalehtiin. Elisabethin puoliso Viktor Löfgren (myöh. Lounasmaa, 1843–1909) oli Uuden Suomettaren päätoimittaja, ja Elisabeth osallistui miehensä työhön kirjoittamalla anonyymisti lehteen. Usein hänen kirjoituksensa käsittelivät naisasiaa.[48]

44. Helsingfors Dagblad 6.10.1883, s. 3 ja Åbo Tidning 20.10.1883, s. 2. Joulukuussa asiasta raportoivat myös Morgonbladet 8.12.1883, s. 3; Hufvudstadsbladet 11.12.1883, s. 6 ja Nya Pressen 23.12.1883, s. 3.
45. Helsingfors Dagblad 30.10.1883, s. 1–2.
46. Lehtien profiileista ks. Lars Landgren, Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889, s. 267–420 teoksessa Päiviö Tommila (toim.), Suomen lehdistön historia I: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Kustannuskiila 1988, s. 294–295, 353–354.
47. Rättwisa åt den fattige. Östra Nyland 3.11.1883, s. 1–2.
48. Venla Sainio, Elisabeth Löfgren (1851–1931). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2001 osoitteessa http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004669 (vierailtu 17.4.2024).

Hyvin pian perustamisensa jälkeen Suomen Naisyhdistys otti kantaa oikeusapukysymykseen. Huhtikuun alussa 1884 pidetyssä kokouksessa puheenjohtaja Elisabeth Löfgren kertoi saaneensa ehdotuksen (”förslaget har gjorts”), että yhdistys tekisi aloitteen köyhäinasianajajan viran perustamisesta Helsinkiin.[49] Pöytäkirjasta ei käy ilmi, oliko kyseinen toive tullut naisyhdistyksen naisten keskuudesta vai oliko Löfgren käynyt aiheesta keskusteluja ulkopuolisten kanssa.[50] Joka tapauksessa Helsingin sivistyneistö, johon Löfgreninkin voi lukea, oli hyvin tietoinen oikeusapukysymyksen ajankohtaisuudesta – olihan Ruotsissa järjestetystä oikeusavusta uutisoitu suomalaislehdissä jo edellisenä syksynä.

Alustaessaan aiheesta Löfgren nosti esille sen, että oikeusavun järjestäminen auttaisi nimenomaan köyhiä naisia. Hän kertoi hankkineensa tietoja Göteborgista ja viittasi siihen, millaisia kokemuksia siellä oli saatu köyhäinasianajajan toiminnasta. Puheenjohtaja korosti, kuinka lainsäädäntö nykyisellään johti useisiin istuntokertoihin ja korkeisiin kustannuksiin oikeudenkäynnissä. Näitä nainen ei voinut välttää, jos halusi turvautua lain tarjoamiin mahdollisuuksiin hankkia esimerkiksi pesä- tai avioero, Löfgren jatkoi. Maksuton oikeusapu mahdollistaisi köyhällekin naiselle lain suojan.[51] Avioero ei ollut vielä tuolloin yksinkertainen hakemusasia, vaan se myönnettiin oikeudenkäynnissä uskottomuuden tai hylkäämisen perusteella tai erivapausteitse myös eräin muin perustein.[52] Niinpä juristin neuvoille oli näissäkin asioissa tarvetta. Löfgrenin esittämät perustelut kytkevät oikeusapukysymyksen myös yleisemmin naisyhdistyksen tavoitteisiin, joihin kuului muun muassa avioeron saamisen helpottaminen.

Puheenjohtajan alustusta seuranneessa yleisessä keskustelussa yksi yhdistyksen jäsenistä, Ella Kurtén, esitti vastakkaisen näkemyksen.[53] Hänen mielestään kyse oli puhtaan filantrooppisesta toiminnasta, joka ei liittynyt naisten asemaan, eikä yhdistyksen sen vuoksi olisi tullut edistää tätä kysymystä. Muut yhdistyksen naiset sen sijaan jakoivat Löfgrenin näkemyksen siitä, että nimenomaan naiset hyötyisivät köyhäinasianajajan palveluista. Jos samalla joku mieskin tulisi hyötyneeksi asiasta, niin se ei kuitenkaan vesittäisi pääasiallista tavoitetta auttaa

49. ”Förslag har gjorts att på föreningens initiativ fråga skulle väckas om anskaffandet af en sakförare för obemedlade i Hfors stad.” Pöytäkirja 2.4.1884, Pöytäkirjat 1884, Ca:1, SNY, HKA.
50. En ole valitettavasti löytänyt sellaista yksityistäkään aineistoa (päiväkirjat, kirjeenvaihto), joka valottaisi ehdotuksen syntyä.
51. Pöytäkirja 2.4.1884, Pöytäkirjat 1884, Ca:1, SNY, HKA.
52. Markku Helin, Suomalainen avioeroprosessi. Tammi 1974, s. 19–22 ja Sami Mahkonen, Johdatus perheoikeuden historiaan. Suomen Lakimiesliiton Kustannus 1978, s. 111.
53. Oikeusapukysymyksessä vastaperustetun yhdistyksen jäsenet näyttävät olleen enimmäkseen samoilla linjoilla. Yhdistyksessä esiintyi kuitenkin alusta asti sisäisiä ideologisia ristiriitoja, ja tässä mainitut Elisabeth Löfgren ja Ella Kurtén olivat jakolinjojen eri puolilla. Ks. esim. Eeva Kotioja, Uskallus puhua: sukupiiri ja sosiaalinen pääoma Adelaïde Ehrnroothin yhteiskunnallisen toiminnan mahdollistajina. Helsingin yliopisto 2018, s. 120–122.

naisia. Niinpä yhdistys teki päätöksen lähteä ajamaan oikeusavun järjestämistä pääkaupungissa.[54]

Yhdistys otti saman tien yhteyttä Helsingin kaupunginvaltuuston puheenjohtajaan Max af Schulténiin (1847–1899), jonka luokse puheenjohtaja Löfgren sekä yhdistyksen jäsen – ja yksi suomalaisen naisliikkeen johtohahmoista – Adelaïde Ehrnrooth (1826–1905) lähtivät esittelemään asiaa. Kokouspöytäkirjan mukaan naiset olivat tyytyväisiä vierailuunsa, sillä af Schultén oli luvannut perehtyä naisten tuomiin asiakirjoihin ja keskustella aiheesta joidenkin juristien kanssa. He pohtivat kuitenkin, pitäisikö heidän af Schulténin toimia odotellessaan ryhtyä muihinkin toimiin ja mikä olisi strategisesti viisasta tässä vaiheessa. Lopuksi naiset päättivät – joskaan eivät yksimielisesti – edistää asiaa itsekin olemalla suoraan yhteydessä eräisiin kaupunginvaltuutettuihin sekä sanomalehtiin.[55]

Kaksi viikkoa Naisyhdistyksen kokouksen jälkeen Helsingfors Dagbladissa ilmestyi pääkirjoitus, jossa otettiin vahvasti kantaa oikeusavun järjestämisen puolesta ja kehotettiin Helsingin kaupunginvaltuutettuja toimimaan asian hyväksi.[56] On sangen todennäköistä, että kyseinen pääkirjoitus ilmestyi nimenomaan Naisyhdistyksen myötävaikutuksella. Löfgrenin ohella myös Adelaïde Ehrnroothin ja Alli Tryggin (1852–1926) – molemmat yhdistyksen perustajajäseniä – tiedetään kirjoittaneen juttuja Helsingfors Dagbladiin.[57] Lisäksi Naisyhdistys kiitteli vuosia myöhemmin Helsingin sanomalehdistöä siitä, että se otti aktiivisesti esille yhdistyksen keskustelukysymyksiä ja edisti sitä kautta naisasian toteutumista.[58]

Vielä saman kevään aikana yhdistyksen naiset laativat yhdessä eräiden muiden kaupunkilaisten kanssa kaupunginvaltuustolle anomuksen, jossa esitettiin kahden köyhäinasianajajan palkkaamista Helsinkiin. Syksyllä yhdistyksen naiset jatkoivat lobbaustyötään kaupunginvaltuutettujen suuntaan ja keräsivät allekirjoituksia anomukseen. Lopulta muutaman kymmenen kaupunkilaisen allekirjoittama anomus jätettiin kaupunginvaltuustolle marraskuussa 1884.[59] Pian tämän jälkeen kaupunginvaltuusto nimitti komitean selvittämään asiaa. Vuoden työskenneltyään komitea päätyi suosittelemaan yhden köyhäinasianajajan palkkaamista Helsinkiin. Mietinnössään se viittasi laajalti Göteborgista saatuihin positiivisiin kokemuksiin. Kaupunginvaltuusto päätyi hyväksymään suosituksen mutta rajasi täysin maksuttoman palvelun koskemaan vain ”erittäin hellyttä-

54. Pöytäkirja 2.4.1884, Pöytäkirjat 1884, Ca:1, SNY, HKA.
55. Pöytäkirja 15.4.1884, Pöytäkirjat 1884, Ca:1, SNY, HKA.
56. Helsingfors den 1 Maj. Helsingfors Dagblad 1.5.1884, s. 2.
57. Landgren 1988, s. 371.
58. Uranuurtajanaisia: Suomen Naisyhdistyksen 40-vuotisjuhlajulkaisu 1884–1924. Tietosanakirja-Osakeyhtiö 1924, s. 92.
59. Pöytäkirjat 14.5.1884, 20.5.1884, 6.10.1884, 29.10.1884, Pöytäkirjat 1884, Ca:1, SNY, HKA.

viä tapauksia".[60] Tammikuussa 1886 Helsingin ensimmäinen köyhäinasianajaja aloitti toimessaan.

Naisasialiikettä koskevassa tutkimuksessa on tuotu esille, että porvarillisen naisliikkeen edustajat eivät olleet erityisen kiinnostuneita edistämään työläisnaisten asemaa tasa-arvoisina kansalaisina esimerkiksi äänioikeuskysymyksessä. Vaikka naisliikkeen taustalla oli myös ajatus vähävaraisten huolenpidosta, ei sivistyneistön naisilla ollut käytännössä useinkaan kovin selvää käsitystä työläisnaisten todellisista ongelmista ja suhtautuminen esimerkiksi työolojen parannukseen saattoi olla ristiriitaista.[61] Oikeusavun järjestäminen näyttäytyy kuitenkin sellaisena teemana, jota Suomen Naisyhdistyksessä ajettiin nimenomaan köyhän naisen asemaa silmällä pitäen. Yhdistyksen jäsenten käymä keskustelu on merkitty pöytäkirjaan suhteellisen niukasti, mutta jotkin sanavalinnat korostavat vähävaraisten naisten toimijuutta oikeudellisissa kysymyksissä ja antavat ymmärtää, että tarkoituksena oli pikemminkin voimaannuttaa kuin holhota vähävaraisia naisia.[62] Myös vertaileva näkökulma, jota käsitellään tuonnempana, tukee tätä arviota.

5. Naiset oikeusavun asiakkaina

Toiminnan alkuvuosikymmeninä Helsingin köyhäinasianajajat, jotka kaikki olivat juristeja, hoitivat tehtävää osa-aikaisesti virkatehtäviensä sekä oman yksityisen asianajotoimintansa ohella.[63] Köyhäinasianajajan tehtäviin kuuluivat sekä neuvojen antaminen ja asiakirjojen laatiminen että oikeudenkäynnissä avustaminen. Ohjesäännön mukaan tavoitteena oli aina kuitenkin mahdollisuuksien mukaan edistää osapuolten välistä sovintoa ja välttää oikeudenkäyntiin

60. Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 24.11.1885, § 12, Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, Ca:11, HKA; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1884–1887. Helsingin kaupunki 1941, s. 42, 107 ja Utskottsbetänkande i frågan om anställande af fattigsakförare teoksessa Helsingfors stadsfullmäktiges tryckta handlingar för 1885. Helsingin kaupunki 1886.
61. Ks. esim. Pylkkänen 2009, s. 73; Evans 1977, s. 147–148; Maria Lähteenmäki, Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa. Sosialidemokraattiset Naiset 2000, s. 53, 58; Irma Sulkunen, Suomi naisten äänioikeuden edelläkävijänä, s. 10–81 teoksessa Irma Sulkunen – Maria Lähteenmäki – Aura Korppi-Tommola (toim.), Suomen eduskunta 100 vuotta, osa 4: Naiset eduskunnassa. Edita 2007, s.12 ja Hagner – Försti 2006, s. 28–33. Vrt. Jallinoja 1983, s. 14–15. Työläisnaisliikkeen suhteesta porvarilliseen naisliikkeeseen ks. Lähteenmäki 2000, s. 30–35.
62. "[– –] qvinna[n], som med stöd af dessa [lagar] vill förskaffa sig t.ex. boskillnad, äktenskapskilnad [sic!] mm. [– –]". Pöytäkirja 2.4.1884, Pöytäkirjat 1884, Ca:1, SNY, HKA.
63. Helsingin köyhäinasianajajan virkaa hoiti vuosien 1886–1921 välillä yhteensä neljä juristia, joista pisimpään (vuosina 1896–1921) Georg Fredrik Willehad Poppius (1858–1928).

päätyminen.[64] Ensimmäisen toimintavuotensa raporttiin Helsingin ensimmäinen köyhäinasianajaja Gustaf Sucksdorff (1856–1902) oli kirjannut hoitaneensa 176 tapausta. Todellisuudessa asiakkaiden määrä oli kuitenkin suurempi, sillä Sucksdorff ei pitänyt kirjaa niistä tilanteista, joissa hän oli antanut vain pikaisesti suullisia neuvoja.[65] Joka tapauksessa avunhakijoiden määrä kasvoi merkittävästi ensimmäisten vuosien aikana. Esimerkiksi vuonna 1903 asiakaskäyntejä oli yhteensä 3 730 – joskin tarkempiin tilastoihin päätyi vain pieni osa näistä jutuista eli ne, joita oli lähdetty ajamaan eteenpäin.[66]

Köyhäinasianajajan toimivaltaa ei ollut rajattu asian laadun mukaan, vaan tämä hoiti tarpeen mukaan niin riita- kuin rikosasioita.[67] Toiminnan alkuvuosina tilastoissa korostuivat erityyppiset riidat työnantajan kanssa sekä elatusapujutut. Myöhemmin myös velkomusasiat sekä erityyppiset hakemukset ja anomukset nousivat korkealle köyhäinasianajajan tilastoissa.[68] Vuoden 1902 toimintakertomuksessa köyhäinasianajaja teki selkoa kaikkien asiakastapaamisten sisällöstä, ei pelkästään tilastoihin päätyneistä. Valtaosa tapauksista koski velkaa, palkkariitoja, muita riitoja työnantajan kanssa, riitoja vuokranantajan kanssa sekä avioriitoja.[69] Työoikeudellinen sääntely oli 1900-luvun ensimmäisinä vuosina vielä vähäistä, ja olemassa oleva sääntely ei välttämättä ollut helposti ymmärrettävissä lakiin tottumattomille ja heikosti koulutetuille maallikoille. Huoneenvuokralaki puolestaan astui voimaan vasta vuonna 1925, ja sitä ennen vuokrariidoissa tuli sovellettavaksi vuoden 1734 laki sekä myöhempää erityissääntelyä, jotka eivät vielä huomioineet vuokralaisen asemaa yleensä heikompana sopimusosapuolena. Avioeroasiatkin edellyttivät vielä oikeudenkäyntiä.[70] Oikeudellisille neu-

64. N:o 8, Berättelse öfver fattigsakförarens i Helsingfors stad verksamhet under år 1886, Helsingfors stadsfullmäktigens tryckta handlingar för 1887. Tarkemmin ensimmäisestä köyhäinasianajajasta, Gustaf Sucksdorffista, ja tämän toimintaperiaatteista ks. Vasara-Aaltonen 2021, s. 171–172.
65. N:o 8, Berättelse öfver fattigsakförarens i Helsingfors stad verksamhet under år 1886 teoksessa Helsingfors stadsfullmäktigens tryckta handlingar för 1887. Helsingin kaupunki 1888.
66. Luku XI Sovintolautakunta ja taulukko 161 teoksessa Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1903. Helsingin kaupunki 1907.
67. Ensimmäinen köyhäinasianajaja Gustaf Sucksdorff tosin kertoi avustaneensa rikosasiassa syytettyä vain, jos piti tätä syyttömänä tai katsoi käsillä olevan lieventäviä asianhaaroja. N:o 8, Berättelse öfver fattigsakförarens i Helsingfors stad verksamhet under år 1886 teoksessa Helsingfors stadsfullmäktigens tryckta handlingar för 1887.
68. Helsingin köyhäinasianajajan toimintakertomukset vuosilta 1889–1901, Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1875–1974. Vuoden 1902 toimintakertomus antaa ymmärtää, että elatusapujutut saattavat ylikorostua tilastoissa, sillä toisin kuin monet muut tapaukset ne johtivat tyypillisesti oikeudenkäyntiin ja päätyivät siten tilastoihin. Luku XI Sovintolautakunta teoksessa Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1902. Helsingin kaupunki 1904.
69. Luku XI Sovintolautakunta, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1902, s. 234–236.
70. Työoikeudellisen lainsäädännön synnystä ks. esim. Kairinen 1990, s. 95–96 ja Helena Hoskola, Sata vuotta työsuojelua Suomessa. Työsuojelulainsäädännön synty ja kehitys 1889–1989.

voille oli siis varmasti tarvetta. Niin ikään on muistettava, että uudistustarpeen tiedostamisesta huolimatta jo Wreden komitean vuonna 1901 ehdottamia prosessiuudistuksia ei ollut saatu toteutetuksi. Menettely oli kirjallista, ja oikeudenkäynnit venyivät usein istunnosta toiseen.[71]

Köyhäinasianajajan ensimmäisinä toimintavuosina ei valitettavasti pidetty kirjaa asiakkaiden sukupuolesta tai ammatista. Vuodesta 1904 lähtien nämä tiedot ovat kuitenkin saatavilla, ja niistä muodostuu kiinnostava kuva asiakaskunnasta. Taulukko 1 valaisee tilannetta vuonna 1906. Siinä on lueteltu niiden asiakkaiden taustat, joiden asia oli kirjattu ylös ja viety eteenpäin.

Taulukko 1. Köyhäinasianajajan asiakkaat vuonna 1906.[72]

Ammatti	Asiakkaiden määrä
Palvelijoita (miehiä 3, naisia 41)	44
Leskivaimoja	17
Työmiehiä	16
Aviovaimoja	15
Tehtaalaisia (miehiä 9, naisia 5)	14
Kauppiaita, käsityöläisiä ja pikkuelinkeinon harjoittajia	13
Ompelijattaria ja villaneulojattaria	12
Työläisnaisia	11
Pesijättäriä ja silittäjättäriä	4
Sairaanhoitajattaria ja hierojattaria	3
Entisiä tarkka-ampujia	3
Vahtimestareja	2
Meijerska	1
Yövahti	1
Loinen	1

Työsuojeluhallitus 1989, s. 15–35. Huoneenvuokrasääntelystä ks. esim. Hannu Ruonavaara, Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920–1950. Turun yliopisto 1993, s. 170–171. Avioerosääntelyn historiasta ks. Helin 1974.

71. Ks. esim. Pentikäinen 2023, s. 28–29.
72. Luku XI Sovintolautakunta, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1906. Helsingin kaupunki 1909.

Yhteensä	157

Ammattinimikkeistä voidaan päätellä, että asiakkaista oli naisia vähintään 109 eli noin 70 prosenttia. Suurimman yksittäisen ryhmän muodostivat palvelijattaret.[73] Vuosi 1906 ei ollut mikään poikkeus, vaan esimerkiksi vuosien 1910 ja 1930 välillä naisten osuus asiakaskunnasta liikkui noin 60–80 prosentin välillä.[74] Vielä 1970-luvulta tilastot osoittavat, että Helsingin oikeusaputoimiston asiakaskunta oli edelleen selvästi naisvoittoista (noin 70 %).[75] Myös esimerkiksi Tampereen köyhäinasianajajan ja oikeusaputoimiston asiakaskunta näyttää olleen naisvaltaista 1900-luvun alkupuolella.[76] Tutkimukset Tanskassa 1970-luvulla osoittivat, että myös siellä oikeusavun asiakaskunta oli sukupuolittunut. Vaikka miehet

73. Suuren muuttoliikkeen myötä maaseudulta muutti kaupunkeihin, ennen kaikkea Helsinkiin, valtavasti myös naisia. Palvelijattaren työ, ”piikominen”, olikin useimmille maaseudulta kaupunkiin muuttaneille naisille ensimmäinen työ, johon he pääsivät kiinni. Ks. Irma Sulkunen, Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja jää 1989, s. 21. Sikäli ei ole yllättävää, että juuri palvelijattaret ovat suurin yksittäinen ammattiryhmä köyhäinasianajajan asiakkaiden joukossa. Palvelijattaret olivat enimmäkseen nuoria naimattomia naisia, mutta myös teollisuudessa työskennelleet naiset olivat 1900-luvun alussa vielä tavallisesti naimattomia. Ks. Schroderus 2013, s. 29.
74. Luku XVI Köyhäinasianajaja teoksessa Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1910. Helsingin kaupunki 1915; luku XV Oikeusaputoimisto teoksessa Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1915. Helsingin kaupunki 1920; luku XI Oikeusaputoimisto teoksessa Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1920. Helsingin kaupunki 1923; luku XIII Oikeusaputoimisto teoksessa Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1925. Helsingin kaupunki 1927 ja luku XIV Oikeusaputoimisto teoksessa Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1930. Helsingin kaupunki 1933. Asiakaskunnan sukupuolijakaumasta voidaan tehdä kiinnostava havainto, kun verrataan köyhäinasianajajaa 1900-luvun alkuvuosina Helsingin työväenasiain lautakuntaan palkattuun sihteeriin, jonka tehtävänä myös oli antaa oikeudellista neuvontaa. Tämän asiakkaista nimittäin noin kaksi kolmasosaa oli miehiä, joten asetelma oli päinvastainen köyhäinasianajajaan verrattuna. Eroa voivat selittää esimerkiksi näiden toimijoiden hieman erilainen profiili ja esimerkiksi käytännön asiat, kuten toimiston aukioloajat. Ks. Vasara-Aaltonen 2023, s. 43–44. Työväenasiain lautakunnan sihteerin tarjoama oikeusaputoiminta lakkasi vuonna 1913, kun se siirrettiin osaksi Helsingin oikeusaputoimiston tehtäviä. Työväenasiain lautakunnan sihteerin asiakasmäärät olivat kuitenkin niin merkittävästi köyhäinasianajajan asiakasmääriä pienemmät, ettei toiminnan yhdistäminen juurikaan tasannut oikeusaputoimiston asiakaskunnan sukupuolijakaumaa, vaan naiset pysyivät yliedustettuina. Näin ollen suuri linja oikeusavun asiakaskunnassa on selkeä: asiakkaista suurin osa oli johdonmukaisesti naisia.
75. Luku 22 Oikeusaputoimisto teoksessa Helsingin kaupungin virastot ja laitokset 1970. Helsingin kaupunki 1973.
76. Esimerkiksi vuoden 1925 asiarekisteriin kirjatuista avunhakijoista n. 67 % oli naisia. Vuoden 1917 henkilödiaarioon merkityistä peräti 87 % oli naisia. Köyhäinasianajajan henkilödiaario 1917–1924, Raastuvanoikeus Bj:4; Asiarekisteri 1925–1927, Oikeusaputoimisto Ac:2, Tampereen kaupunginarkisto (TKA).

käyttivät yleisesti ottaen enemmän lakimiesten palveluja, olivat oikeusapupalveluiden asiakkaat useammin naisia.[77]

Nykyisin oikeusavun asiakkaiden sukupuolta ei enää tilastoida Suomessa, mutta 2000-luvun alusta tietoja on vielä saatavilla Tilastokeskuksen julkaisemista tilastoista. Vuoden 2008 tilastossa todetaan vain, että oikeusaputoimistojen asiakkaina ”miehiä ja naisia oli lähes yhtä paljon”, ja vuodelta 2013 löytyy vielä tieto siitä, että 57 prosenttia oikeusaputoimistojen asiakkaista oli naisia. Naiset ja miehet tarvitsivat kuitenkin apua erityyppisissä asioissa. Siinä missä naiset olivat selvänä enemmistönä avioliitto- ja perheoikeudellisissa asioissa, perintöasioissa sekä kiinteistöasioissa, korostui miehillä oikeusavun tarve palvelussuhde- ja tasa-arvoasioissa sekä rikosasioissa.[78]

Vaikka ero nais- ja miesasiakkaiden määrissä näyttää 2000-luvun tilastojen valossa tasaantuneen aiempaan verrattuna, on selvää, että ainakin 1970-luvulle saakka naiset muodostivat Helsingin oikeusaputoimistossa selvän enemmistön asiakaskunnasta. Suomen Naisyhdistys oli siis oikeassa, kun se arvioi vuonna 1884, että julkisen oikeusavun järjestämisestä tulisivat hyötymään nimenomaan köyhät naiset. On todennäköistä, että tässä ei ollut kyse pelkästään onnekkaasta arvauksesta vaan siitä, että yhdistyksen naisten korviin oli kantautunut tietoa oikeusavun järjestämisestä muissa maissa. Suomen naiset eivät nimittäin suinkaan olleet yksin suunnitellessaan oikeusavun järjestämistä.

6. Naiset ja oikeusapu kansainvälisesti

Kansainvälisesti tarkastellen voidaan nähdä, että oikeusaputoiminta oli yksi elementti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun naisliikkeen toiminnassa sen pyrkiessä edistämään naisten oikeuksien toteutumista yhteiskunnassa. Eritoten ensimmäiset oikeudellisen koulutuksen saaneet naiset muun muassa Saksassa, Ranskassa ja Yhdysvalloissa pyrkivät edistämään naisten asemaa oman oikeudellisen osaamisensa avulla. Tarkoituksena oli jakaa ajatuksia, muodostaa kansainvälisiä verkostoja ja valistaa tavallisia naisia oikeudellisista kysymyksistä ja

77. Kirsten Gamst-Nielsen, Hvem(s) er retshjælpen? – Kvindernes?, s. 282–302 teoksessa Inger Dübeck – Jytte Lindgård – Ruth Nielsen (red.), Jura og kvinder. Festskrift i anledning af 100-året for kvinders adgang til juridisk embedseksamen. Juristforbundets forlag 1975, s. 288–290.
78. Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkinen oikeusapu [verkkojulkaisu]. Tilastokeskus 2008 osoitteessa https://www.stat.fi/til/julo/2008/julo_2008_2009-11-11_tie_002_fi.html (vierailtu 30.3.2024) ja Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkinen oikeusapu [verkkojulkaisu]. Tilastokeskus 2013 osoitteessa https://www.stat.fi/til/julo/2013/julo_2013_2014-11-28_tie_001_fi.html (vierailtu 30.3.2024). Vrt. nykyisin oikeusaputoiminnasta annettavat tiedot, Oikeusministeriön kirjanpitoyksikön (KPY 150) tilinpäätös vuodelta 2023. Oikeusministeriö 2024, s. 47–52.

auttaa heitä oikeusaputoimistojen kautta. Naisasialiikkeessä nähtiin, että naisten oikeusaseman muuttaminen ja naisten oikeuksien käytännön toteuttaminen edellyttivät sitä, että myös oikeuden sisällä toimi naisia. Osallistumalla oikeusavun järjestämiseen he pystyivät vaikuttamaan siihen, että oikeus tuli saavutettavammaksi (vähävaraisille) naisille. Ranskalainen kristitty feministi Marie Maugeret (1844–1928) esimerkiksi kehotti kirjoituksessaan La femme avocat (1901) lainoppineita naisia pitämään naisille yleisöluentoja lainsäädännöstä ja perustamaan maksuttoman oikeudellisen neuvontatoimiston. Romaniassa puolestaan paikallinen ”naisten talo”, jossa tarjottiin muun ohella oikeusapua, oli kansainvälinen tapaamispaikka naisasianaisille. Ruohonjuuritason toiminta nähtiin osana laajempia yhteiskunnallisia ja poliittisia pyrkimyksiä edistää naisten oikeuksia. Transatlanttinen yhteistyö oli keskeistä naisasialiikkeelle, ja se näkyi myös oikeusapukysymyksessä.[79]

Naisasialiikkeen kiinnostus oikeusapukysymyksiin näkyy useissa maissa 1800-luvun lopulta lähtien. Yhdysvalloissa oikeusavun ensiaskeleet otettiin sisällissodan aikana ja sen jälkeen syntyneissä naisjärjestöissä, jotka tarjosivat oikeudellista apua vähävaraisille. Itärannikon suuriin kaupunkeihin perustettiin 1860- ja 1870-luvuilla järjestöjä, kuten New Yorkin Working Women's Protective Union ja Bostonin Women's Educational and Industrial Union, jotka tarjosivat työläisnaisille muun ohella oikeudellisia neuvoja ja edustusta. Tärkeimmäksi näistä muodostui Chicagoon vuonna 1885 perustettu Protective Agency for Women and Children. Sen johdossa toimi kaupungin eliittiin kuuluneita naisia, jotka verkostojensa kautta pyrkivät vaikuttamaan myös kaupungin oikeuslaitokseen ja tuomioistuinkäytäntöihin. Vuonna 1905 Protective Agency for Women and Children yhdistyi toiseen oikeusapua tarjonneeseen järjestöön ja näiden yhteiseksi nimeksi tuli Legal Aid Society of Chicago.[80]

Naisjärjestöjen oikeusaputoimistoissa toimi joitakin miesjuristeja, joita tarvittiin tuomioistuimessa esiintymiseen, mutta valtaosan oikeudellisesta neuvontatoiminnasta hoitivat maallikkonaiset. Heillä ei ollut juridista tutkintoa mutta kuitenkin riittävästi oikeudellista tietotaitoa, jotta he pystyivät neuvomaan esimerkiksi työ- tai vuokrasuhteidensa kanssa kamppailevia naisia. Oikeusaputoiminnan tultua yhä näkyvämmäksi osaksi oikeudenhoitoa 1900-luvun

79. Sara L. Kimble, Transatlantic Networks for Legal Feminism, 1888–1912, s. 55–73 teoksessa Britta Waldschmidt-Nelson – Anja Schüler (eds), Forging Bonds across Borders. Transatlantic Collaborations for Women's Rights and Social Justice in the Long Nineteenth Century. Special issue of German Historical Institute Bulletin Supplement, vol. 13. German Historical Institute 2017, s. 57–63; Sara L. Kimble – Marion Röwekamp, Exclusion and Inclusion in the Legal Professions: Negotiating Gender in Central and East Central Europe, 1887–1945. Acta Poloniae Historica 117, 2018, s. 51–93, 81–82, 90 ja Röwekamp 2021, s. 101–102.

80. Batlan 2015, s. 17–84.

alkupuolella miesjuristit kuitenkin pikkuhiljaa syrjäyttivät maallikkonaiset oikeusaputehtävistä.[81]

Saksassakin oikeusapua järjestettiin aktiivisesti 1800-luvun lopulla, kun teollistuminen toi mukanaan myös oikeudellisia ongelmia työväestölle. Oikeusapua tarjosivat niin kirkko, hyväntekeväisyysjärjestöt ja työväenyhdistykset kuin kunnatkin. Vuosisadan vaihteessa perustettiin lisäksi niin sanottuja naisten oikeussuojakeskuksia (Rechtsschutzstelle für Frauen) erityisesti naisjärjestöjen aloitteesta. Taustalla oli huoli työläisnaisten oikeudellisista mahdollisuuksista. Naiset olivat heikommin edustettuina työväenyhdistyksissä, ja siksi heillä ei ollut esimerkiksi samoja mahdollisuuksia turvautua työväenyhdistysten tarjoamaan oikeusapuun kuin miehillä. Näissä naisten oikeusaputoimistoissa työskenteli pääosin itseoppineita maallikkonaisia, jotka antoivat työläisnaisille oikeudellisia neuvoja. Toimistojen perustamista oli kaavailtu jo 1870-luvulta lähtien, mutta lopulta ensimmäinen toimistoista aloitti toimintansa vuonna 1894 Dresdenissä. Vuoteen 1909 mennessä vastaavia toimipaikkoja oli maanlaajuisesti jo yli 90. Dresdenin toimiston johtavana voimana toimi naisoikeusaktivisti Marie Stritt (1855–1928). Hän uskoi, että oikeusaputoimistossa pystyttäisiin paitsi auttamaan vähävaraisia naisia heidän oikeudellisissa ongelmissaan myös laajemmin vaikuttamaan lainsäädännön uudistamiseen.[82]

Inspiraationa Dresdenin toimiston perustamiselle toimi sveitsiläinen juristi ja naisoikeusaktivisti Emilie Kempin (1853–1901). Kempin oli valmistunut Zürichin yliopistosta Euroopan ensimmäiseksi naispuoliseksi oikeustieteen tohtoriksi vuonna 1887. Uramahdollisuudet Sveitsissä olivat kuitenkin niukat, joten hän muutti muutamaksi vuodeksi Yhdysvaltoihin. Palattuaan Sveitsiin Kempin piti vuonna 1893 luennon, jossa käsitteli naisten oikeudellista asemaa, ja perusti Zürichiin Euroopan ensimmäisen naisille suunnatun oikeusaputoimiston. Oikeusapukysymyksen osalta Kempinin voi nähdä myös siltana saksankielisten maiden ja Yhdysvaltojen välillä. Yhdysvaltoihin emigroiduttuaan Kempin oli perustanut New York Universityn alaisuudessa The Women's Law Class -ope-

81. Batlan 2015, s. 123–153. Felice Batlan on osoittanut vakuuttavasti, kuinka naisten uraauurtava rooli yhdysvaltalaisen oikeusavun alkuvaiheessa sivuutettiin sittemmin täysin tietoisesti, kun Reginald Heber Smith (1889–1966) julkaisi Yhdysvaltain oikeusavun historiaa käsittelevän kirjansa Justice and the Poor vuonna 1919. Batlan löysi tutkimuksissaan Heber Smithin alkuperäiset muistiinpanot, joista kävi ilmi, että tämä oli kyllä tietoinen naisten osallisuudesta oikeusavun järjestämisessä. Lopullisesta kirjasta Heber Smith jätti kuitenkin naisten osuuden pois saatuaan kustantajaltaan kirjeen, jossa tätä toivottiin. Justice and the Poor sai valtavasti huomiota ja vaikutti miltei vuosisadan ajan käsityksiin yhdysvaltalaisen oikeusavun historiasta – historiasta, josta naiset oli kirjoitettu ulos. Batlan 2021.

82. Kawamura 2021, s. 122–131; Beatrix Geisel, Klasse, Geschlecht und Recht. Vergleichende sozialhistorische Untersuchung der Rechtsberatungspraxis von Frauen- und Arbeiterbewegung (1894–1933). Nomos 1997; Kimble 2017, s. 61 ja Gisela Shaw, Conflicting Agendas: The First Female Jurists in Germany. International Journal of the Legal Profession 10(2) 2003, s. 177–192, 182–183.

tuskokonaisuuden tarjoamaan naisille oikeudellista oppia. Hänen tiedetään pitäneen myös alustuksen New York Legal Aid Societyssä. Felice Batlan arvelee samoihin aikoihin New Yorkissa oikeusavun parissa vaikuttaneen naisjuristin Rosalie Loew'n (1873–1939) hyvinkin olleen tekemisissä juuri Kempinin kanssa ja saaneen tältä inspiraatiota naisille tarjottavaan oikeusapuun.[83]

Myös Englannissa naisilla oli selkeä roolinsa oikeusavun järjestämisessä. Kysymys oikeuden saatavuudesta ja oikeusavun järjestämisestä oli noussut keskustelunaiheeksi 1890-luvulla, minkä seurauksena Lontoossa käynnistyi Poor Man's Lawyer -toiminta vapaaehtoispohjalta. Naistyöläiset olivat erityisen haavoittuvaisessa asemassa, ja niinpä heidän auttamiseensa ryhdyttiin kiinnittämään huomiota 1800-luvun lopulla. Tämä edellytti yhteistyötä naispuolisten tehdastarkastajien, ammattiyhdistysaktiivien, naisjärjestöjen ja ensimmäisten naisjuristien välillä. Vuonna 1874 perustettu ja sittemmin nimellä Women's Trade Union League tunnettu järjestö kiinnitti erityistä huomiota työläisnaisten oikeudellisen tietämyksen parantamiseen. Vuonna 1900 toimintansa aloitti järjestön oikeusaputoimisto Working Women's Legal Advice Bureau. Sen työssä oli mukana myös Englannin ensimmäisiä naisjuristeja sekä maallikkonaisia.[84] Esimerkkejä yksittäisten naisjuristien 1900-luvun alkupuolella naisille tarjoamista maksuttomista oikeusapupalveluista löytyy myös ainakin Ranskasta, Puolasta, Belgiasta, Espanjasta, Itävallasta, Virosta, Romaniasta ja Jugoslaviasta.[85]

Naisjärjestöt eri puolilla maailmaa saivat pontta pyrkimyksilleen kansainvälisen kanssakäymisen ja kansainvälisten vaikutteiden muodossa. Ne seurasivat tiiviisti sisarjärjestöjensä tavoitteita, toimintaa ja onnistumisia. Eri maiden naisasialiikkeillä oli paljon yhteistä riippumatta siitä, että maiden yhteiskuntapoliittiset olosuhteet saattoivat poiketa suuresti toisistaan.[86] Myös suomalainen 1800-luvun naisasialiike oli kansainvälisesti verkostoitunutta. Sen jäsenet lukivat aktiivisesti kansainvälistä feinististä kirjallisuutta, kuten kansainvälistä mainetta niittänyttä englantilaisfilosofi John Stuart Millin (1806–1873) teosta The Subjection of Women, ja kävivät keskusteluja kirjallisuuden pohjalta.[87] Suomen Naisyhdistyksen lehti Koti ja Yhteiskunta alkoi ilmestyä keväällä 1889, ja alusta alkaen lehdessä oli oma palsta naisasiaa koskeville ulkomaanuutisille, mikä myös osaltaan kertoo aktiivisista yhteyksistä ulkomaille.[88] Naisasialiikkeen muissa

83. Kawamura 2021, s. 130, 144; Kimble 2017, s. 61; Shaw 2003, s. 182 ja Batlan 2021, s. 297.
84. Bradley – Rowland 2021.
85. Röwekamp 2021, s. 102 ja Kimble – Röwekamp 2018, s. 68, 81.
86. Richards 1977, s. 246 ja laajemmin kansainvälisistä yhteyksistä s. 246–253.
87. Jallinoja 1983, s. 33 ja Richards 1977, s. 246.
88. Ensimmäisen numeronsa lopussa lehti mainosti seuraavasti: "Kodissa ja Yhteiskunnassa tulee tänä vuonna olemaan muun muassa etevien oman maan ja ulkomaalaisten naisten elämäkertoja sekä matkamuistelmia Englannista ja Ameriikasta." Koti ja Yhteiskunta 15.4.1889, s. 14–16.

maissa saavuttamia onnistumisia käytettiin esimerkkeinä argumentoitaessa sen puolesta, että myös Suomessa toteutettaisiin uudistuksia.[89]

Suomalaisnaisilla oli ollut jo pitkään yhteyksiä myös valtameren taakse Yhdysvaltoihin. Pohjoismainen naisliike oli jo 1800-luvun puolivälissä saanut vaikutteita Yhdysvaltain ensimmäisestä naisten oikeuksien kongressista, joka järjestettiin Seneca Fallsissa vuonna 1848. Suomen Naisyhdistyksen perustamisen jälkeen Minna Canth (1844–1897) ja Elisabeth Löfgren saivat kutsun myös Washington D.C:ssä vuonna 1888 pidettyyn ensimmäiseen kansainväliseen naisten oikeuksien kongressiin. Lopulta matkaan kuitenkin lähetettiin Aleksandra Gripenberg (1857–1913) ja Alli Trygg. Suomen Naisyhdistys liittyi myös heti International Council of Women -järjestöön, joka perustettiin Washingtonin kongressissa.[90] On hyvin mahdollista, että suomalaiset naisasianaiset olivat 1880-luvulla tietoisia myös siitä, miten naiset olivat Yhdysvalloissa organisoineet oikeusapua toisille naisille jo parin vuosikymmenen ajan.

Naisasialiikkeellä oli myös aktiiviset kontaktit muihin Pohjoismaihin, ja ensimmäiset aloitteet yhteistyön järjestämiseksi suomalaisten, ruotsalaisten, norjalaisten ja tanskalaisten naisyhdistysten kesken tehtiin 1880-luvulla.[91] Suomen Naisyhdistyksen pöytäkirjat osoittavat, että sillä oli yhteyksiä myös nimenomaan Göteborgin naisyhdistykseen (Göteborgs Kvinnoförening, perustettu 1884).[92] Kun otetaan huomioon, että malli Helsingin köyhäinasianajajalle saatiin juuri Göteborgista, ei ole kaukaa haettua ajatella, että Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtaja Elisabeth Löfgren olisi saanut tietoa oikeusavusta juuri sikäläisiltä kanssasisariltaan. Tätä mahdollisuutta puoltaa myös se, että Göteborgin naisyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja Mathilda Hedlund (myöh. Dalhoff-Nielsen, 1858–1926) sattui olemaan ruotsalaisen oikeusaputoiminnan alullepanijan Sven Adolf Hedlundin (1821–1900) tytär.[93]

Suomalaisnaisten saavutuksista haluttiin myös raportoida ulkomaille. Vuonna 1900 Suomen Naisyhdistys julkaisi ranskankielisen vihkosen L'association des femmes finlandaises 1884–1900, jolla pyrittiin tuomaan yhdistyksen

89. Mia Korpiola, Attempting to Advocate. Women Entering the Legal Profession in Finland, 1885–1915, s. 292–318 teoksessa Sara L. Kimble – Marion Röwekamp (eds), New Perspectives on European Women's Legal History. Routledge 2017, s. 296.
90. Tuulio – Halila 1975, s. 3, 13.
91. Kari Melby ja muut, Inte ett ord om kärlek. Äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930. Makadam Förlag 2006, s. 58–59.
92. Pöytäkirja 29.9.1885, Pöytäkirjat 1885, Ca:2, SNY, HKA.
93. Ulla Åkerström, Mathilda Hedlund. Svenskt kvinnobiografiskt lexikon osoitteessa www.skbl.se/sv/artikel/MathildaHedlund0 (vierailtu 10.4.2024). Sven Adolf Hedlund oli liberaali toimittaja, valtiopäivämies ja kunnallispoliitikko Göteborgissa. Hedlund kannatti liberaaleja reformeja ja filantrooppina pyrki parantamaan yhteiskunnan vähäosaisten elin- ja työskentelyolosuhteita. Vuonna 1872 hän teki esityksen köyhäinasianajajan viran perustamiseksi Göteborgiin, minkä kaupunginvaltuusto hyväksyikin selvällä äänten enemmistöllä. Olle Gellerman, S. A. Hedlund: Legendarisk tidningsman och liberal politiker. Atlantis 1998, s. 183–187, 200–201, 204.

toimintaa näkyväksi myös kansainväliselle yleisölle. Julkaisussa mainittiin myös lyhyesti, että yhdistyksen aloitteesta pääkaupunkiin oli palkattu köyhäinasianajaja.[94] Unioni Naisasialiitto oli puolestaan lähettänyt edustajansa vuoden 1893 Chicagon maailmannäyttelyyn pitämään esitelmän naisen asemasta Suomessa ja jakamaan tarkoitusta varten toimitettua ja englanniksi käännettyä kirjasta Nainen ja naisen työ Suomessa.[95]

7. Varhaiset naisjuristit oikeusaputehtävissä

Naisasia ei kytkeydy oikeusapuun pelkästään sen vuoksi, että naisjärjestöt ajoivat sen järjestämistä, tai siksi, että oikeusapu hyödytti erityisesti köyhiä naisia. Kytköksellä on myös professiohistoriallinen ulottuvuus. Vaikka naiset alkoivat 1800-luvun lopulta lähtien hiljalleen päästä osallisiksi oikeudellisesta koulutuksesta, oli juristiammatin harjoittaminen monissa maissa vielä naisten ulottumattomissa. Oikeusapu olikin monille varhaisille naisjuristeille paikka, johon he pääsivät töihin maailmassa, joka suhtautui heihin vielä torjuvasti tai vähintään varauksella.[96] Esimerkiksi Saksassa oikeudellisesti koulutetut naiset työskentelivät 1900-luvun alussa pitkälti oikeusavussa ja sosiaalihuollossa ennen kuin heille avautui mahdollisuus suorittaa Staatsexamen, jonka myötä uravaihtoehdot laajenivat.[97] Myös Ruotsissa useat varhaiset naisjuristit, kuten Gerd Schalling (1890–1949) ja Sonja Branting-Westerståhl (1890–1989), työskentelivät 1920-luvulla oikeusaputoimistoissa, joissa heidän asiakkaansa olivat monesti naisia. Kuten kanssasisariaan muualla maailmassa ruotsalaisiakin 1900-luvun alkupuolen naisjuristeja yhdisti kiinnostus naisten oikeuksien edistämiseen.[98]

94. L'association des femmes finlandaises 1884–1900, s. 6, Dc:3, Historiikki (ranskankielinen) 1884–1900, SNY, HKA.
95. Hagner – Försti 2006, s. 37.
96. Ks. esim. Batlan – Vasara-Aaltonen 2021, s. 13 ja Sara L. Kimble – Marion Röwekamp, Introduction: Legal Cultures and Communities of Female Protest in Modern European History, 1860–1960s, s. 1–24 teoksessa Kimble – Röwekamp (eds) 2017, s. 9–10. Naisjuristien historiasta ks. esim. Kimble – Röwekamp (eds) 2017. Naisasianajajien suhtautumisesta pro bono -työhön nykypäivänä ks. Marta Choroszewicz, "It is also about helping people". Women attorneys' commitment to public service and incentives for pro bono work in Finland and Poland, s. 111–122 teoksessa Nicol Foulkes Savinetti – Aart-Jan Riekhoff (eds), Shaping and re-shaping the boundaries of working life. Tampere University Press 2020.
97. Kimble – Röwekamp 2018, s. 64.
98. Elsa Trolle Önnerfors, Gerda (Gerd) Amanda Schalling teoksessa Svenskt kvinnobiografiskt lexikon [verkkojulkaisu 2021] osoitteessa www.skbl.se/sv/artikel/GerdaGerdAmandaSchalling (vierailtu 6.8.2024) ja Christina Carlsson Wetterberg, Sonja Branting-Westerståhl teoksessa Svenskt kvinnobiografiskt lexikon [verkkojulkaisu 2018] osoitteessa www.skbl.se/sv/artikel/SonjaBrantingWesterstahl (vierailtu 6.8.2024).

Suomessa keskustelu naisen mahdollisuudesta toimia asianajajana oli käynnistynyt 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Keskiöön nousi ensimmäinen oikeustutkinnon suorittanut nainen Agnes Lundell (1878–1936), joka taisteli sen puolesta, että saattoi toimia asianajajana. Lopulta vuonna 1917 oikeudenkäymiskaaren muutoksella miesten ohella myös naimattomat naiset saattoivat toimia oikeudenkäyntiasiamiehinä ja vuoden 1929 avioliittolain myötä myös naimisissa olevat naiset.[99] Naisten nousu oikeudellisiin tehtäviin oli Suomessa kuitenkin verrattain hidasta ennen toista maailmansotaa.[100]

Näyttää siltä, etteivät naiset päätyneet Suomessa oikeusaputehtäviin aivan yhtä aikaisin kuin esimerkiksi länsinaapurissa. Oikeutta opiskelleiden naisten tie Helsingin oikeusaputoimistoon kävi avustavien tehtävien kautta.[101] Toimiston ensimmäinen oikeudellista koulutusta saanut nainen oli Olga Bremer (1909–2001), joka valittiin toimistoapulaiseksi vuonna 1932. Tuolloin hän oli jo suorittanut alemman oikeustutkinnon mutta suoritti myöhemmin myös ylemmän oikeustutkinnon. Sittemmin Bremeristä tuli ensimmäinen nainen vakinaisena alioikeuden tuomarina, kun hänet nimitettiin vuonna 1946 Jyväskylän raastuvanoikeuden oikeusneuvosmieheksi.[102] Bremerin seuraajaksi palkattiin vuonna 1936 Siviä Ylhäinen (myöh. Lindegrén, 1911–2007), joka hoiti toimistoapulaisen ja sittemmin notaarin tehtävää vuosikymmenten ajan. Vuonna 1938 hän avioitui toimiston oikeusavustajan Niilo Lindegrénin (1890–1945) kanssa. Siviä Lindegrén oli opiskellut oikeustiedettä mutta ei ollut tavoitellut ylempää oikeustutkintoa. Toimiston tiedoissa hänen tittelikseen on mainittu ”lakitieteen ylioppilas” ja myöhemmin ”varanotaari”. Ylemmän tutkinnon puutteesta huolimatta pitkän uran oikeusaputoimistossa tehnyt Lindegrén sai lopulta erivapaudella hoitaa myös oikeusavustajan tehtäviä.[103] Tämä on osoitus siitä, että tutkinnon puutteesta

99. Korpiola 2017, s. 299–312. On kuitenkin muistettava, että jo 1800-luvun lopulla eräät asianajotoimistojen avustavaan henkilökuntaan kuuluneet maallikkonaiset olivat hoitaneet asianajotehtäviä, ennen kuin se nimenomaisesti kiellettiin heiltä. Naisten pyrkimyksistä hoitaa asianajotehtäviä ks. tarkemmin Korpiola 2017.
100. Harriet Silius, Women Jurists in Finland at the Turn of the Century: Breakthrough or Intermezzo?, s. 387–399 teoksessa Ulrike Schultz – Gisela Shaw (eds), Women in the World's Legal Professions. Hart Publishing 2003, s. 388–389. Suomalaisten naisjuristien historiasta laajemmin ks. Anneli Winter-Mäkinen, Naisjuristien 1. vuosisata. Poimintoja naisjuristien historiasta. Lakimiesliiton Kustannus 1995.
101. Tiedot on poimittu Helsingin kaupungin kunnalliskertomuksista, jotka ovat saatavilla digitoituina osoitteessa https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/ (vierailtu 12.8.2024).
102. E. I. Lammin-Koskinen (toim.), Suomen lakimiehet 1949. Suomen Lakimiesliitto 1949, s. 72 ja Leeni Tiirakari – Sari Savikko, Suomen naisen vuosisadat: Tiennäyttäjät. Tammi 2005, s. 40, 46.
103. J. E. Wilskman (toim.), Lakimiesmatrikkeli: elämäkerrallisia tietoja Suomen lakimiehistä. WSOY 1939, s. 325 ja Riitta Lindegren, Isä minun – Mies jota en muista. Emeriitta 2019, s. 120–122, 186.

huolimatta hänelle on täytynyt opintojensa ja vuosien työkokemuksensa myötä kertyä vankka osaaminen myös oikeudellisten kysymysten hoidossa.

Ensimmäinen Helsingin oikeusaputoimistossa varsinaiseen juristivirkaan palkattu nainen oli Louhi Valli (1919–2005), joka aloitti apulaisoikeusavustajana vuonna 1958. Valli oli suorittanut ylemmän oikeustutkinnon vuonna 1952 ja saanut varatuomarin arvon vuonna 1957.[104] Tampereen oikeusaputoimistoon puolestaan palkattiin ensimmäinen nainen vuonna 1936, kun toimisto sai kanslia-apulaisen. Ensimmäinen naisjuristi, Thelma Ollila (1923–2013), palkattiin Tampereen oikeusavustajaksi vuonna 1952, ja vuosien 1952 ja 1959 välillä koko toimisto olikin naisten käsissä, kun sekä oikeusavustaja että kansliahenkilökunta olivat naisia. Sittemmin Ollila teki pitkän uran tuomarina Tampereen raastuvanoikeudessa.[105]

Suomalaisten naisten nousua oikeusaputehtäviin ei ole tässä artikkelissa voitu tutkia näitä alustavia havaintoja pidemmälle.[106] Selvää kuitenkin on, että hiljalleen naisjuristit alkoivat ottaa oikeusaputehtävät omakseen yhä laajemmin. Tämä näkyy edelleen jossain määrin, jos tarkastellaan nais- ja miesjuristien osuuksia asianajajista ja julkisista oikeusavustajista. Suomalaisista asianajajista 38 prosenttia on naisia.[107] Sen sijaan julkisista oikeusavustajista naisia on 53 prosenttia.[108]

Oikeusavustajan sukupuolella on saattanut olla merkitystä myös asiakkaille. Englannin ja Yhdysvaltain esimerkit 1900-luvun alusta viittaavat siihen, että heikossa asemassa olleet naiset uskaltautuivat puhumaan ongelmistaan – myös oikeudellisista ongelmistaan – ennemmin naispuoliselle juristille tai sosiaali-

104. Jaana Tolonen (toim.), Suomen lakimiehet 1988. Lakimiesliiton Kustannus 1988, s. 1158.
105. Kertomukset Tampereen kaupungin sosialilautakunnan toiminnasta vuosilta 1936–1959, TKA ja Tolonen (toim.) 1988, s. 754.
106. Esimerkiksi Helsingin oikeusaputoimiston toimintakertomuksissa henkilökunnan etunimi on yleensä mainittu vain alkukirjaimella. Suurin osa henkilöistä (mutta eivät aivan kaikki) on kuitenkin yksilöitävissä lakimiesmatrikkeleiden avulla. Naisjuristien tulo oikeusaputehtäviin on kiinnostava aihe, joka ansaitsisi oman laajempaan aineistoon pohjaavan ja vertailevan tutkimuksensa.
107. Tilanne 15.4.2024 osoitteessa https://asianajajaliitto.fi/asianajajaliitto/keita-olemme/avainluvut (vierailtu 23.8.2024).
108. Tieto on saatu 12.4.2024 sähköpostitse Julkiset oikeusavustajat ry:ltä, ja se perustuu toukokuun 2023 tilanteeseen.

työntekijälle kuin miesjuristille.[109] Edelleen maailmalta löytyy lukuisia esimerkkejä nimenomaan naisille suunnatuista oikeusapupalveluista.[110]

8. Lopuksi

Tässä artikkelissa olen tuonut esille, kuinka tiiviisti naisasia ja oikeusavun järjestäminen kytkeytyivät yhteen sekä Suomessa että muissa maissa 1800-luvun lopulla. Teollistumisen ja kaupungistumisen varjopuolet näyttäytyivät työväestön usein kehnoissa työskentely- ja elinolosuhteissa. Muiden ongelmiensa ohella vähävaraiset kohtasivat usein myös oikeudellisia ongelmia, joihin he tarvitsivat ammattilaisen apua. Naisjärjestöt kampanjoivat monissa maissa oikeusavun tarjoamisen puolesta. Tavoitteena oli parantaa nimenomaan köyhän naisen asemaa oikeuden edessä. Oikeuden saatavuuden parantaminen nähtiin olennaisena osana naisten oikeuksien edistämistä. Tämän tavoitteen eteen työskenneltiin eri tavoin. Saksassa esimerkiksi perustettiin naisille suunnattuja oikeusaputoimistoja, kun taas Suomessa naiset näkivät vaivaa kunnallisen oikeusaputoiminnan käynnistämiseksi. Oikeusapu oli yksi ensimmäisistä asioista vastaperustetun Suomen Naisyhdistyksen asialistalla keväällä 1884, ja yhdistys toimi hyvin aktiivisesti sen eteen. Ei riittänyt, että naiset esittelivät ehdotuksen kaupunginvaltuuston puheenjohtajalle, vaan he ajoivat asiaa myös sanomalehtien välityksellä, lobbaamalla kaupunginvaltuutettuja sekä laatimalla anomuksen. Asia oli selvästi tärkeä yhdistykselle, ja sen voi nähdä kytkeytyneen myös muihin naisten oikeuksiin, joiden puolesta yhdistys taisteli. Kansainvälisesti tarkastellen yhteys naisasian ja oikeusapukysymyksen välillä on selkeä, eikä ole sattumaa, että Suomessakin kansainvälisesti verkostoituneet naisasianaiset kiinnostuivat siitä heti järjestäydyttyään.

Oikeusavun järjestämisen taustalla voidaan toki nähdä myös yleinen oikeudellinen modernisaatio ja siihen kytkeytyvä asianajajakunnan professionaa-

109. Bradley – Rowland 2021, s. 637 ja Batlan 2015, s. 108–109. Suomessa Naisyhdistyksen lehdessä naisia kannustettiin kääntymään naisjuristi Agnes Lundellin asianajotoimiston puoleen. Naisliike tuki Lundellia muutenkin näkyvästi pyrkimyksissään. Ks. Mia Korpiola, Agnes Lundell – Suomen ensimmäinen oikeustutkinnon suorittanut nainen uusien lähteiden valossa, s. 37–55 teoksessa Oona Ilmolahti – Sinikka Selin (toim.), Rohkea kynä. Syntymäpäiväkirja Maria Lähteenmäelle 9.6.2017. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2017, s. 50.

110. Yhtenä esimerkkinä naisten oikeusaputoimisto Vrouwenrechtswinkel Amsterdam, josta saa ilmaiseksi oikeudellista neuvontaa. Toimisto kertoo tarjoavansa paikan, jossa kaikki naiset kokevat itsensä tervetulleiksi ja kuulluiksi. Toimiston verkkosivujen perusteella sen 32-henkisestä henkilökunnasta vain yksi on miesoletettu ja kaikki oikeudelliset avustajat ovat naisoletettuja. Ks. osoitteessa https://vrouwenrechtswinkelamsterdam.nl/about-us/?lang=en (vierailtu 12.4.2024).

listuminen. Ne vaikuttivat eittämättä myös siihen, että oikeusapua ryhdyttiin organisoimaan Suomessa 1880-luvulla. Oikeusavun järjestämisen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa voi nähdä myös yleisemmin osana aikansa progressiivista sosiaalipolitiikkaa, jossa ideoiden vaihto oli aktiivista niin Euroopan sisällä kuin valtameren yli Yhdysvaltoihin.[111] Oikeusapu oli 1800-luvun lopun maailmassa ajankohtainen aihe, ja se olisi Suomessakin ennemmin tai myöhemmin tullut joka tapauksessa toteutetuksi. Kuitenkin juuri siinä hetkessä, 1880-luvun puolivälissä, Suomen Naisyhdistyksen panos oikeusavun järjestämiseksi oli merkittävä, sillä se näyttää olleen ainoa taho, joka organisoidusti ajoi hankkeen toteuttamista.

Oikeusaputoiminnan käynnistämisponnistelujen ohella naisten ja oikeusavun yhteys näkyy kansainvälisesti tarkastellen myös kahdella muulla tavalla: asiakaskunnassa ja naisjuristien sijoittautumisessa oikeusaputehtäviin. Köyhät, usein nuoret työläisnaiset saivat oikeusaputoimistoista apua oikeudellisiin ongelmiinsa, joita heidän olisi ollut vaikea saada hoidetuksi muutoin. Lisäksi monissa maissa oikeusapu oli 1900-luvun alun naisjuristeille tärkeä väylä päästä kiinni juristiammatin harjoittamiseen.

Naisasian, tasa-arvon ja oikeuden saatavuuden kokonaisuus on yhä globaalisti relevantti kysymys. Esimerkiksi YK:n tasa-arvojärjestö UN Women on kiinnittänyt huomiota oikeuden saatavuuden sukupuolittuneisuuteen erityisesti kehittyvissä maissa. Köyhät tai muuten vähäosaiset naiset ovat erityisen heikossa asemassa yrittäessään hakea oikeutta. Women's Access to Justice on yksi UN Womenin vuonna 2015 käynnistämistä hankkeista (Flagship Initiative).[112] Nojaten YK:n kehitysohjelman UNDP:n raporttiin oikeusavun tilanteesta globaalisti sekä Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) tavoitteisiin UN Women katsoo, että oikeuden saatavuuden parantaminen naisille on olennainen keino tasa-arvon lisäämiseksi. Tässä yhteydessä myös oikeusavun järjestämisellä on keskeinen rooli.[113] Tämän tiedostivat jo 1800-luvun naisasianaiset, joille oikeusavun järjestäminen oli yksi tapa edistää naisten oikeuksien toteutumista.

111. Ks. esim. Daniel T. Rodgers, Atlantic Crossings. Social Politics in a Progressive Age. Harvard University Press 1998. Oikeusaputoiminnan ja sosiaalipolitiikan yhteyksistä 1900-luvun alun Helsingissä ks. Vasara-Aaltonen 2023.
112. UN Women, Flagship Programming Initiatives osoitteessa https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2015/UN-Women-Flagship-Programmes-Booklet-en.pdf (vierailtu 12.4.2024) ja UN Women, Women's Access to Justice osoitteessa https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2016/FPI-Brief-Access-to-Justice.pdf (vierailtu 12.4.2024).
113. A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming, Introduction, s. 14–16, UN Women 2018 osoitteessa https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2018/WA2J-Introduction-en.pdf (vierailtu 12.4.2024).

Women and the forgotten history of legal aid

MARIANNE VASARA-AALTONEN, LL.D., Docent, University Lecturer, University of Helsinki

Using diverse primary sources, this article examines the connection between the women's movement and the organisation of legal aid in Finland. As industrialisation and urbanisation increased in the 19th century, the need for legal aid also grew among the working class. Therefore, legal aid was organised also in Finland when, in the 1880s, Helsinki decided to employ an advocate for the poor. The research shows that the Finnish Women's Association played an important part in the establishment of legal aid in Helsinki, as it actively lobbied for the employment of an advocate for the poor. The underlying idea was that legal aid would especially benefit poor women. Legal aid statistics show that, in fact, the majority of clients were women. The article discusses the topic also in a comparative context. The interest Finnish women displayed in legal aid can be seen as part of an international phenomenon where the women's movement tried to further women's rights also through legal aid. Finnish women's rights activists had active international contacts which made it possible for them to gain information also on the organisation of legal aid in other countries.